B3073

UDMURT NÉVTANI VIZSGALATOK

Bölcsészdoktori értekezés

Készítette: Kozmács István

Kecskemét, 1990

1 Bevezetés 4
1.1 A dolgozat célja 4
1.2 A dolgozat felépítése 6

2 Az embernevek általános kérdései 7
2.1 Terminológia 7
2.2 Az embernév mint kulturális univerzálé 9
2.3 Az embernév mint nyelvi univerzálé 10

3 A finnugor (uráli) nyelvek embernévtani kutatásairól 13
3.1 Előzetes megjegyzések 13
3.2 A finnugor nyelvek embernév-rendszereinek jellemzői 14
3.3 Az egyes finnugor népek névrendszereiről 15

4 Az udmurt embernevek 17
4.1 Az udmurt embernevek kutatása 17
4.1.1 A kutatások jellege 17
4.1.1.1 Kutatások, publikációk 1960-ig 17
4.1.1.2 Kutatások 1960 után 18
4.1.2 Az udmurt névtan további lehetőségei 20
4.2 Udmurt névadási és névviselési szokások 22
4.2.1 Névadási szokások 22
4.2.2 A névtaburól 24
4.2.3 Az asszonyok sajátos névhasználatáról 26
4.2.4 A rokonságnév és az embernév viszonyáról 27
4.3 Az udmurt embernevek néhány elméleti kérdése 28
4.3.1 Az udmurt névtani terminológia 28
4.3.2 A megnevezendők 33
4.3.3 Az udmurt embernevek fajtái 36
4.3.3.1 A törzsnevek 36
4.3.3.2 A nemzetségnevek 38
4.3.3.3 A családi nevek 39
4.3.3.4 A háztartásnevek 43
4.3.3.6 A vorsudnevekről és az egyedi személynevekről 45
4.4 Embernevek a mondatban és a szövegben 46
4.4.1 A vizsgálat során feldolgozott művek 46
4.4.2 Folklórszövegek névtani vizsgálata 47
4.4.2.1 Embernévfajták folklórszövegekben 49
4.4.2.2 Az embernevek szerkezete a folklór-

szövegekben 50
4.4.2.3 A folklór-szöveg helye a névtani kutatásban 52
4.4.3 Embernevek a mondatban 53
4.4.4 Az embernevek mint mondatrészek 54
4.4.4.1 Alany 54
4.4.4.2 Tárgy 57
4.4.4.3 Határozók 59
4.4.4.4 Jelzők 61
4.5 A feldolgozott szövegek jellemzése 62
4.5.1 A források statisztikája 62
4.5.2 A férfiak nevei 63
4.5.2.1 A kételemű nevek 63
4.5.2.2 Háromelemű nevek 65
4.5.3 A női nevek 65
4.5.3.1 Kételemű nevek 65
4.5.4 A GN (csoport) nevek 66
4.6 A vorsudnevek 73
4.6.1 Kutatásukról 73
4.6.2 A vorsudnevek nyelvi kérdései 77
4.6.2.1 Fonetika 77
4.6.2.2 Morfológia 78
4.6.2.3 Etimológia 80
4.6.3 Megjegyzések az eddigi kutatásokról 81
4.6.3.1 Fonetika 81
4.6.3.2 Morfológia 81
4.6.3.3 Etimológia 86
4.6.4. Következtetések 87
4.7 Az egyedi személynevek 88
4.7.1 Udmurt eredetű egyedi személynevek 88
4.7.1.1 A formáns nélküli nevek 88
4.7.1.2 A formánssal képzett nevek 88
4.7.1.3 Szóösszetételek névként 91
4.7.2 Az egyedi nevek nyelvi eredete 92
4.7.3 Udmurt nevek orosz nyelvi környezetben 101

5 Összegzés 103

IRODALOM 106

1 Bevezetés

1.1 A dolgozat célja

A finnugor nyelvtudományon belül a névtan, s az udmurt névtan is jelentős eredményeket mondhat magáénak. Hogy a következőkben mégis az udmurt embernevek kérdéséről lesz szó, azt indokolja, hogy a széleskörű udmurt névtani kutatások, megszületett összefoglalások ellenére több kérdésre nincs még egyértelmű és világos válasz.

Dolgozatomban ezen ok miatt az alábbi kérdések megválaszolására törekszem:

1./ az udmurt névtan embernevekre vonatkozó kutatásának áttekintése;
2./ az udmurt (ember)névadási szokások áttekintése;
3./ az udmurtban használatos embernévfajták elkülönítése;
4./ az egyes embernévfajták egymáshoz való viszonyának feltárása;
5./ az egyes embernévfajták használati körének leírása;
6./ az embernevek morfológiai rendszere és alaki szerkezete;

2 Dolgozatomban tehát ezeket vizsgálom. A közben felmerülő problémák megoldását nem minden esetben tekinthetem feladatomnak. Ezt minden esetben külön is jelzem.

A fentiek kidolgozásához azonban előzetesen röviden szólni kell néhány, az embereveket általában érintő kérdésről, továbbá a finnugor nyelvek embernévi kutatásainak rövid bemutatására is sort kell keríteni. Ezek rövid bemutatása elengedhetelen ahhoz, hogy az

udmurt embernevek rendszerét felvázolhassuk, s a fenti kérdésekre választ adhassunk.

1.2 A dolgozat felépítése

A dolgozat öt egységből áll. A nagyobb egységeket arab számmal jelzem, a kisebb részeket azon belül folyamatosan számozom.

Az első egység a dolgozat bevezetése, amely ismerteti a dolgozat célját és felépítését.

A második részben azokra a fontosabb kérdésekre térek ki röviden, amely kérdések a tulajdonnevek kutatása során megkerülhetetleneknek látszanak. Érintem az embernevek kérdését mind kulturális, mind nyelvészeti oldalról. Nem vállalkozhatom azonban a tisztázatlan általános problémák elemzésére, megoldására (pl.: a tulajdonnév jelentésének meghatározása, a köznevek és tulajdonnevek elkülönítésének problémája stb.).

A harmadik, terjedelmét tekintve szintén rövidebb rész bemutatja a finnugor (urali)nyelvek körében végzett névtani kutatások embernevekre vonatkozó fontosabb eredményeit, s összefoglalja azokat az általános megállapításokat, amelyek a társadalmi fejlettség különböző szintjén álló finnugor (urali) nyelveket beszélő népek embernév rendszereit érintik.

A negyik rész tárgyalja részletesen a célok bemutatása során felsorolt kérdéseket.

Az ötödik részben az összefoglalom a vizsgálatok eredményeit.

A dolgozatot irodalomjegyzék

zárja.

2 Az embernevek általános kérdései

2.1 Terminológia

Elöljáróban le kell szögezni, hogy az embernév terminust abban az értelemben használom, ahogy J. SOLTÉSZ Katalin: azok a tulajdonnevek embernevek, amelyek embert jelölnek (J.SOLTÉSZ 1979:44). Minden olyan esetben, amikor nem emberek tulajdonnevéről van szó, azt külön jelezni fogom. A továbbiakban azonban nem veszem át J.SOLTÉSZ terminológiáját (személynevek [keresztnevek vagy utónevek], családnevek, kiegészítő nevek [megkülönböztető nevek, nemesi nevek, atyai nevek], helyettesítő nevek [becenevek, gúnynevek, ragadványnevek, álnevek], asszonynevek), mivel ezek értelmezése nem egységes sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. Dolgozatom általános részében így ugyan megmarad a névtanban uralkodó terminológiai zűrzavar (TEMESI 1980:242-243), de nem kényszerülök az egyes szerzők terminusainak önkényes értelmezésére. A bevett terminusok használatát nem tartom az udmurt neveket tárgyaló részben megfelelőnek azért sem, mert alkalmatlanok a különböző népek eltérő embernév csoportjainak egyértelmű megnevezésére.

A fentiek nem jelentik azt, hogy meg kívánom alkotni a névtan új terminus technikusait. Csupán azt jelentik, hogy a jelen dolgozat számára egyértelműsíteni kívánom a megnevezéseket, tekintet nélkül arra, hogy a használt fogalmak általánosságban

milyen mértékben használhatóak. Minden olyan esetben, amikor az idézett irodalom valamilyen névfajta megnevezésére a szerzője által bevezetett terminust használja, átveszem azt. Nem vizsgálom azonban, hogy az adott megnevezés milyen, általam használt terminussal lenne helyettesíthető. A terminusok egyvelege az olvasót megterheli. Nem minden esetben dönthető el azonban az adott kérdéskör alapos ismerete nélkül, hogy az illető szerző mi alapján alkotta a fogalmat, ill. vett át mások által használt elnevezést. Az ilyen terminusok - mivel idézetek - idézőjelben fognak megjelenni. Ez nem a fogalom "megkérdőjelezését" jelenti tehát, hanem azt, hogy valamely szerző azt a bizonyos terminust az általa ismert indokok alapján használja.

Az udmurt emberneveket tárgyaló részben külön kitérek a terminusokra. Továbbra is használom a tulajdonnév terminust minden olyan esetben, amikor nem kizárólagosan emberek nevéről van szó. A fogalom jelentése tehát: 'nem köznév'.

Az általam itt javasolt megoldás lehetővé teszi, hogy egyfajta rend termetődjék a terminusok terén: az általam használt terminusok elkülönülhetnek más szerzők megnevezéseitől. Így a magam "kreálta" fogalmakért a továbbiakban "felelősséget" vállalhatok, míg más szerzők fogalmainak használata miatt nem kell a terminológiai zavar vádját magamra vennem. Megoldásként kínálkozna még, hogy az egész dolgozatban egységes terminológia érvényesüljön. Ez azonban az egyes szerzők eltérő megnevezései miatt azt kívánná, hogy azokat egy nevezőre hozzam. Ezt a feladatot nem vállalhatom fel.

Alkalmazom a névrendszer elnevezést. A fogalom megalkotása azon empirikus megfigyelésen, de hipotetikus állításon alapszik, hogy az egyes nyelvekben használatos tulajdonnevek az azonos nyelvi

és társadalmi használati szabályok szerint osztályokat alkotnak. A névrendszer jelentése tehát: a nyelv olyan részrendszere, amely egy adott nyelvben a nyelvet beszélők által a nyelv használata során tulajdonnévként azonosított hangsorok különböző, de egymással kölcsönösen kapcsolatba kerülő osztályainak egysége.

2.2 Az embernév mint kulturális univerzálé

Elfogadott tétel, hogy a tulajdonnév kulturális univerzálé, éppúgy, mint maga a nyelv (CASAGRANDE 1966, MURDOCK 1945, KLUCKHOHN 1962).

A tulajdonnevek igen fontos szerepet töltenek be a kultúrában, a társadalomban. Számos tabu, hiedelem és szokás szabályozza használatukat. Általános felfogás azonban, hogy az embernév az egyén része: ahhoz, hogy valaki "igazi" ember legyen, elengedhetetlen, hogy neve is legyen (SOLYMOSSY 1927:23-93, LOVAS 1934:13, KUBINYI 1956:69-72).

Az embernév adása azonban nem egyszerű dolog: mivel ez egyenló a közösségbe fogadással, azért szigorú szabályai vannak, s az embernév adása nemcsak a születéshez kapcsolódik, nemcsak újszülött kaphat nevet (AVARKIJEVA 1982:72,74,221-222; BOAS 1975:245).

A névadással kapott nevek mellett minden társadalomban léteznek örökölt embernevek is (AVERKIJEVA 1982:87, BOAS 1975, TURNBALL 1970:42; LÉVI-STRAUSS 1973). Ezen embernevek egyik sok vitát és értelmezési kísérletet kiváltott csoportja a totemizmushoz kapcsolódó nemzetségnevek köre.

A fentiek alapján is állítható, hogy az embernév a társadalom egyedeinek "leírására" szolgál: az egyedet elhelyezi egy, az adott társadalom rendje szerinti rendszerben, amelynek koordinátáit egyik irányba a különféle embernévfajták jelölik ki. Ez az irány az egyedet a közösség normái szerint kívülről megnevező irány. Ezzel párhuzamosan, az embernévtől szinte elválaszthatatlanul létezik egy másik irány, amely a koordinátákat a társadalom rendje szerinti rendszerben más oldalról jelöli ki. Mivel az egyén a társadalomba születik, annak is egy kisebb egységébe, szükséges egy másfajta csoportosítás is, az *ego*felől. Ez az irány a rokonsági terminusok rendszere (ezek rendszerszerűségéről: SZÍJ 1986).

Számos adattal rendelkezünk az udmurt embernévi, embernévviselési szokásokról is. Ezek az adatok sokszor ellentmondásosak, sok esetben kiegészítik egymást. Dolgozatom negyedik részében kísérlem meg rendszerezni az udmurt embernévadásra, -viselésre vonatkozó adatokat.

2.3 Az embernév mint nyelvi univerzálé

A tulajdonnév, az embernév nyelvi univerzálé is. Mint nyelvi elem, nyelvtudományi vizsgálat tárgya is lehet. Nyelvi szempontból vizsgálható morfológiai rendszere (Pl. VILKUNA 1959:13, SZUPERENSZKAJA 1969:94-101 stb.), egy-egy tulajdonnév-fajta alaki szerkezete (pl.: INCZEFI 1967:70 pp., VÉGH 1968:483 pp., SZUPERANSZKAJA 1969:118-120 stb.), jelentése (ULLMANN 1964:73 pp., BALÁZS 1963:41, SEBESTYÉN 1970:301, KÁROLY 1970:111-114, FREGE

1980, KIEFER 1989, QVARNSTRÖM 1989 stb.), jelentésszerkezete, a tulajdonnév alakja és jelentése közötti kapcsolatok (a fentebb idézett művekben is), s osztályba sorolhatók az egyes névfajták. Külön területe a névtannak a tulajdonnév és a köznév közötti átmenet vizsgálata (szinte minden idézett mű érinti a kérdést). Egy sajátos kísérlet ennek a kérdésenek a megoldására GRODZINSKI írása (1980:15). Az információelmélet felől közelít NYIRKOS (NYIRKOS 1989).

Jelentős, sok vitát kiváltó kérdés a tulajdonnév funkciójának meghatározása, s a megtalált funkciók szerinti vizsgálata. Kutatják a tulajdonnév történetét. Néhány publikáció a tulajdonnév nyelvi közleményből való azonosíthatóságának kérdésével is foglalkozik (SZÉPE 1970, BARABÁS 1977).

Különös módon mind a mai napig vita tárgya, mi is valójában a tulajdonnév. A dolgozatban J.SOLTÉSZ Katalin (1979:173) meghatározását veszem alapul. E szerint a tulajdonnév olyan nyelvi elem, amely a létezők (vagy képzeletbeli létezők) bizonyos kategóriáiba tartozó azonos fajú egyedek egymástól való megkülönböztetésére és önmagukkal való azonosítására szolgál. Szófaja főnév, de igen gyakran több szóból álló, alárendelő vagy mellérendelő szintagmák, olykor teljes mondatok töltik be a tulajdonnév szerepét. Összefüggő szövegben a többelemű tulajdonnév is főnévként viselkedik. A tulajdonnévi elemek közül némelyik betöltheti a teljes név funkcióját, másoknak csak kiegészítő szerepük van, illetőleg helyettesíthetnek egy másik névelemet. A tulajdonnév fő funkciója az azonosítás és a megkülönböztetés. A tulajdonnév jelentése a denotációval azonos. A legáltalánosabb és legősibb tulajdonnév fajták az embernevek és a helynevek.

Megállapíthatók a tulajdonnév morfológiai rendszerének körvonalai is.

Meg kell jegyezni, hogy a névfajták elhatárolása a fenti két kiemelt kategórián belül és azokon kívül csak az egyes nyelvek neveinek konkrét vizsgálatát követően lehetséges.

A fenti meghatározás megadja azt is, hogy az egyes nyelvek tulajdonneveinek vizsgálatakor milyen szempontokat kövessünk. Az udmurt embernevek vizsgálata során, mint már fentebb is olvasható, ezekre a szempontokra kívánok tekintettel lenni.

3 A finnugor (uráli) nyelvek embernévtani kutatásairól

3.1 Előzetes megjegyzések

Jelen dolgozatban nem kívánom részleteiben áttekinteni a finnugor (uráli) nyelvek mindegyikének embernévi kérdéseit. Csupán arra vállalkozom, hogy bemutassam: milyen főbb jellemzői vannak a finnugor nyelvet beszélő népek embernévi rendszereinek.

Bár egy nyelvcsaládba tartozó nyelvek emberneveit vizsgáljuk, ezek a névrendszerek különböző társadalmi fejlettségi szinten álló népek nyelvi részrendszerei. Különösen hangsúlyozni kell ezt jelen esetben, mikor a kis finnugor népek tagjai azonos szerkezetű hivatalos nevet viselnek, s ezek a három elemű orosz hivatalos nevekkel egyeznek meg.

Nem kaphatnánk egyébként sem azonos élességű képet az egyes finnugor (urali) népek embernév-rendszereiről már csak azért sem, mert azokat más-más mértékben kutatták eddig.

A kisebb népek embernévi kutatásának akadálya, hogy igen kevés forrással rendelkezünk. Névjegyzékek és népköltészeti alkotások jelentik a legfőbb forrásanyagot. Ez a két forrástípus erős kritikát igényel, a népköltészeti források különösképpen: az ilyen szövegek névanyaga az adott típusú szöveg névrendszeréről árulkodik, s nem a szöveget alkotó nép neveiről (vö. a vogul népköltészeti szövegek és a vogul névjegyzékek eltérő névanyagát, továbbá ld. BESE 1983. Erről a témáról az udmurt források tárgyalása során részletesen szólok).

A fentiek alapján nem vállalkozhatom tehát áttekintő finnugor embernévtani fejezet megírására. Csupán arra keresem a választ, hogy a finnugor népek embernév-rendszereinek jellemzői alapján

állítható-e, hogy léteznek finnugor névadási típusok (KOVÁCS 1984:163), létezik-e finnugor névadási, névviselési rendszer.

3.2 A finnugor nyelvek embernév-rendszereinek jellemzői

Minden finnugor nép nyelvében megtaláljuk az emberneveknek két alaptípusát: vannak csoportba soroló emberneveik (**Gruppenname**), továbbiakban GN), és vannak nem csoportba soroló emberneveik (ezután NGN). Ez a megoszlás általános jelenség, nem csupán a finnugor népekre jellemző. Az már más kérdés, hogy melyik nép nyelve hogyan osztja fel alcsoportokra a GN-eket, ill. hány NGN-nel rendelkezhet egy-egy tagja a csoportnak (KOVÁCS 1984, SZ.KISPÁL 1970, TERESCSENKO 1958, NYIKONOV 1974, FEDJANOVICS 1979, KIVINIEMI 1982, NISSILÄ 1962, VILKUNA 1959, MIKKONEN 1984 stb).

Az is megállapítható, hogy a finnugor népek esetében a kereszténység előtti embernevek azonos jelentéstani csoportokba sorolhatók (KÁLMÁN 1973, BUSMAKIN 1969, KOVÁCS 1984). A finnugor nyelveket beszélő népek pogány emberneveinek sajátossága, hogy azok egyszerűek, azaz nem szóösszetételek. Sok esetben minden formáns nélkül (érzékelhető morfológiai szerkesztés nélkül) kerül át egy közszói hangsor az embernévi rendszerbe (FEDJANOVICS 1979 stb.). Ez a megoldás sem kizárólagosan a finnugor nyelvek jellemzője. Sokkal inkább köthető a társadalom egy bizonyos fejlettségéhez, mint nyelvhez. Mindemellett megjegyzendő sajátosság azonban a balti-finn népek pogány neveinek erős germános jellege. Ez a germános jelleg megmutatkozik az emberneveknek mind morfológiai, mind jelentéstani szerkezetében (STOEBKE 1964).

Mivel a magyar kivételével egyik finnugor népnek sem volt

önálló állami léte akkor, amikor hivatalos embernév-rendszere megszilárdult, így ezeknek a népeknek hivatalos nyelve sem finnugor nyelv volt. Ezért a hivatalos embernév és a nem hivatalos embernév szerkezete tipológiai eltérést mutat. Ennek az az oka, hogy a hivatalos embernevet nem nyelvi szükséglet, hanem külső társadalmi igény hívta életre, létrejötte nem természetes nyelvi folyamat, hanem mesterséges beavatkozás eredménye, következménye. Mivel a beavatkozó társadalom a finnugor népek esetében más típusú neveket használt a hivatalos embernevek kialakulásakor, ezért a finnugor népek hivatalos nevei nem követhették saját nyelvi fejlődésük útját. Ez jelen esetben azt jelenti, hogy a többelemű hivatalos név esetében az egyes elemek sorrendje **NGN + GN** (jelző a jelzett szó után), a nem hivatalos több elemű embernevek esetében **GN + NGN** (jelző a jelzett szó előtt). Az, hogy a GN csoportok közül melyik alkothat a nem hivatalos embernév esetében több elemű nevet, már egy másik kérdés. Annak, hogy a kis finnugor népek nyelvei esetében legsűrűbben egy patroním jellegű GN (legtöbbször az apa egyedi nevéből lesz GN) tölti be ezt a szerepet, már természetes oka van.

3.3 Az egyes finnugor népek névrendszereiről

Mivel az embernév a kultúra része, ezért egyes finnugor nyelvek névrendszerei részleteiben jelentősen eltérnek egymástól, attól függően, hogy mely kultúrkör befolyása érvényesült a legerősebben. Jó példa erre a balti-finn nyelvek NGN-jeinek erős germános jellege, a családnevek megléte (magyar) vagy hiánya (vogul) a köznapi névhasználatban, a Szovjetúnió területén élő finnugor népek GN-jeinek eredete.

Az embernévadási szokások (ki adja az embernevet, milyen nevek

választhatók stb.), a névvel kapcsolatos tabuk között sem találunk olyan jelenséget, amelyet finnugor sajátosságnak tarthatnánk. (Olyan jelenség van, ami egy-egy nyelvhez, néphez kötheto sajátosság. Ilyen a magyar -né-vel képzett "asszonynév", vagy a nemzetségnév asszonynévként való használata az udmurtban.)

Mindezek alapján tehát indokolatlan a **finnugor névrenszer**, **finnugor névadási típusok** használata ("az általam vizsgált vogul személyneveket be lehet sorolni a már ismert finnugor névadástípusokba", jegyzetben hivatkozással KÁLMÁN, PAIS, TERESCSENKO és ARHIPOV egy-egy írására. KOVÁCS 1984:163).

Valamely nyelv emberneveinek, a nyelvet beszélo nép névadási szokásainak, a nevekhez kötodo tabujelenségeknek vizsgálata során nem elsosorban a nyelv genetikai kapcsolataira, mint inkább areális viszonyaira kell tekintettel lenni. Tagadhatatlan persze a nyelvrokonságon alapuló vizsgálatok jelentosége az embernevek metanévi vizsgálata során (amikor mint hangsort, mint nyelvtörténeti képzodményt, mint etimológiai megfejtésre váró szót tekintjük) (J.SOLTÉSZ 1977:32). A fentiek ellenére persze nem zárható ki, hogy a finnugor nyelvek esetleges összehasonlító névtani vizsgálata nem mutatna ki olyan egyezéseket, amelyek nyelvcsaládhoz köthetok. Ilyen kutatások hiányában el kell vetnünk minden olyan megfogalmazást, amely finnugor sajátosságok meglétét tételezi föl az embernevek körében.

4 Az udmurt embernevek

4.1 Az udmurt embernevek kutatása

4.1.1 A kutatások jellege

Az udmurt embernevek kutatása során keletkezett munkák két csoportra oszthatók. Az első csoportba olyan művek tartoznak, amelyek csupán az embernevekkel kapcsolatos szokások, tabuk stb. leírását, ismertetését tekintették feladatuknak. Ide tartoznak a névrendszer embernév anyagának közlésére szorítkozó közlemények is. Ezek tehát forrásértékű művek, s nem vagy csak ritkán adnak elméleti következtetéseket,

A második csoportba azok a cikkek, monográfiák tartoznak, amelyek az empirikus adatközlés mellett már elemzések elvégzését is feladatuknak tekintik.

4.1.1.1 Kutatások, publikációk 1960-ig

Az első hozzáférhető források a 15. századból származnak. Ezek oklevelek és összeírások, amelyek a nagyfejedelmek megbízásából készültek, és jelentős mennyiségben tartalmaznak udmurt embernévanyagot. Különösen jelentős mennyiségű a 17. századi összeírásokból ránk maradt északi udmurt népességről számot adó embernévanyag. A 18. századtól kezdve van bővebben névanyag a déli udmurtság neveiről (LUPPOV 1958).

A 18. századi feljegyzések között már adatokat találunk a tényleges embernevek mellett a névadás módjáról is (GEORGI 1783:55). Adatunk van ugyanerre 1816-ból (LUPPOV 1911). A 19. századi néprajzi érdeklődés tovább gazdagítja a névanyagot és a

névadásról való ismereteket. (BEHTEREV 1880, GAVRILOV 1880, VERESCSAGIN 1886, PERVUHIN 1888, SZMIRNOV 1890). A 20. század elején még mindig az adatgyűjtés a jellemző (VASZILJEV 1917, MUNKÁCSI 1952, GERD 1928, BORISZOV 1932). Ekkor már feltűnnek az udmurt embernevekről szóló elemző írások is.

Az oroszországi kutatók mellett természetesen más országok kutatói is értékes adatokkal szolgáltak az udmurt névviselési szokásokról, embernévi anyagról (ld. fentebb és MUNKÁCSI 1893, WICHMANN 1893, 1901, HOLMBERG).

Az említett forrásértékű közlések azonban egy közös hiányosságot mutatnak. Az adatok fölvételekor a kutató nem tért (nem térhetett) ki a lejegyzett emebernév fontos vonatkozásaira: az illető embernév "szólító név" vagy "említő név"; kik használhatják; kire használhatják stb. Mint később látni fogjuk, ezeknek a tisztázása nélkül utólag nagyon nehéz lehet egyes esetekben eldönteni egy adott embernévként használt hangsorról, hogy az milyen embernév-csoportba sorolható.

4.1.1.2 Kutatások 1960 után

Az 1960-as években kezdődik az udmurt embernevek vizsgálatának új szakasza. Az ekkor meginduló kutatás látványos fejlődésének köszönhetőek azok a munkák, amelyek alapján az a kijelentés tehető, hogy a magyar, a finn és az észt embernévi kutatás (és annak eredményei) mögött szorosan ott található az udmurt.

ARHIPOV az első, aki több írásában elemzi az "atyai neveket", a "családneveket", a "kereszténység előtti neveket" (ARHIPOV 1963,1969,1973,1975). SZOKOLOV madárnévi eredetű udmurt embernevek kutatásában mondhat magának eredményeket (SZOKOLOV 1969, 1975,1,

1975,2).

Az 1970-es évekhez kötődnek BUSMAKIN jelentős írásai. Ezek közül az egyik legfontosabb az a munkája amelyben 15 jelentéstani osztályba sorolja a "kereszténység előtti neveket" (BUSMAKIN 1970).

Erre az időszakra esik TEPLJASINA munkássága is. TEPLJASINA 15 cikket és egy kismonográfiát (ami korábbi cikkeinek eszenciája) jelentetett meg ebből a témakörből. Műveiben foglalkozott a "kereszténység előtti nevekkel" (TEPLJASINA 1969,1,2, 1978); a "mai udmurt nevekkel" (TEPLJASINA 1970,2); a beszermán "személyes", "családi", és "atyai nevekkel", mind leíró, mint történeti aspektusból (TEPLJASINA 1969,2); valamint a tatár és udmurt névrendszer összefüggéseivel (TEPLJASINA 1972, 1973).

Az udmurt embernevek kutatásában jelentős eredményeket könyvelhet el a nem elsősorban névtani munkáiból ismert KELMAKOV, aki több cikkében jutott útmutatást nyújtú következtetésekre (KELMAKOV 1973, 1976). Egyik fontos irásában (KELMAKOV 1973) felvázolja az udmurt embernevek három történeti rétegét, s felhívja a figyelmet a "hibrid (tatár-udmurt) nevekre".

A legutóbbi nemzedék kutatója ATAMANOV, aki szinte elképzelhetetlen termékenységgel ontja írásait az udmurt tulajdonnevek köréből. Jelentős munkája a mikrotoponimika és az antroponimika összevetéséből létrejött műve (ATAMANOV 1980). A névtan minden területéről publikál, s tudománytörténeti kutatásokat is folytat (ATAMANOV 1975, 1978, 1980, 1988).

A Szovjetúnióban az Udmurt ASzSzK-n kívül csupán KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN neve említhető az udmurt embernévtan területéről. Ő két írásában foglalkozott udmurt-komi embernévtani kérdésekkel (KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN 1973, 1976). Jelentős kísérlete,

ahogy az egyik leggyakoribb névképző permi alapnyelvi produktivitását próbálja igazolni.

A Szovjetúnión kívülről nincs tudomásom névtani irodalomról, leszámítva magyar szerzőket (KISS 1989, KOZMÁCS 1985, 1989, SZÍJ 1986).

Összefoglalva elmondható, hogy szinte minden, az udmurt embernevekkel kapcsolatos lényeges kérdést érintettek már a kutatók.

4.1.2 Az udmurt névtan további lehetőségei

Mégis lehet hiányérzetünk . Nem publikus, hogy a tudomásom szerint ATAMANOV által vezetett embernévi anyagyűjtés és feldolgozás a jelenleg legcélravezetőbbnek tartott módon szedné egybe az udmurt emberneveket, azaz nemcsak magát a nyelvi adatot jegyezné le, hanem egyidejűleg feltüntetné a név viselőjének korát, nemét, szociális helyzetét és a név közlésben betöltött szerepét (erről: ÖRDÖG 1973).

A kiterjedt kutatások ellenére sem tisztázott megnyugtatóan az egyes embernévi osztályok egymáshoz való viszonya, azok közlésben betöltött szerepe. A kutatások mégcsak nem is érintik az areális kapcsolatok kérdését. Feltűnő módon hiányoznak a legközelebbi rokon nyelvvel és néppel, a komival való összevetések. A komihoz kapcsolódó két KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN íráson, és az areális kapcsolatokat a tatár felől vizsgáló (az udmurt hatása a tatárra) TEPLJASINA cikken kívül ilyen jellegű munka nincsen. (Leszámítva turkulógus szerzők olyan írásait, amelyekben - mások mellett - utalnak törökségi népek udmurt eredetű embernévi anyagára, pl. SZATTAROV 1978:28-29.)

Nincs teljes képünk az udmurt névadási szokásokról, a névtaburól. A témához kapcsolódó írások találhatók mind a néprajz, mind a nyelvészet köréből, de összefoglalva nincsenek (ATAMANOVnak vannak ilyen jellegű kísérletei, legutóbb ATAMANOV 1988), s nagyobb összefüggésbe sincsenek beágyazva.

Teljesen elmaradt a nevek mondatbeli szerepének, viselkedésének vizsgálata. Ezen a téren nem várhatók szenzációs felfedezések, de a tények leírhatók lennének.

A fenti "hiánylista" ellenére is csak a fenti 8 kérdés vizsgálatára vállalkozhatom, mert többek közt a helyszíni gyűjtés eddigi lehetetlensége és az adatközlések esetlegessége az ott írtaknál többet nem tesznek lehetővé.

4.2 Udmurt névadási és névviselési szokások

4.2.1 Névadási szokások

1. A nevet a bába adja rögtön szülés után, a fürdőben. Ez a név a muńco ńim a fürdőben adott név. A bába az újszülötett kezébe véve a fürdő ajtajához megy, ahol egy favágótőke áll. A tőkén baltával levágja a köldökzsinórt, s fennhangon szerencséért fohászkodik, ezen közben nevezi el a gyermeket pogány névvel. Lány születése esetén tőke helyett rokkát, balta helyett egy nagy kést használnak. MUNKÁCSI (1952:1) szöveggyűjteményében ezt olvashatjuk: gurtin vordkon-dirja gogijaś kišno-murt gogijasa miśkikiz, so vordkem pinalli popleś adžlo ńim pone: "minčo ńim" šusa `a faluban szüléskor a bába az asszony köldökzsinórját elvágva, az újszülött gyereknek a papot megelőzve nevet ad: "fürdőnév"-nek hívja'. Ezek után lép be a ház ura, s ő is elmond egy pogány imádságot (kuriśkon). Inmarhoz, Kị̈ldị̈sinhez és vorsud ősanyjához fohászkodik. Ezután asztalhoz ülnek, és lezajlik a vej śion. Asztalt terítenek, az asztalra egy egész kenyeret tesznek, arra pedig vajat, s Inmarhoz fohászkodnak, hosszú életet kérnek a gyermeknek. A gazda meghívja a rokonokat a gyermek születésének örömére rendezendő mulatságra (nuni śion). Ez alkalommal az apa arról az örömről beszél, ami a családot azzal érte, hogy szántó-vető ill. fonónő született a családba. Fiúról vagy lányról beszélni illetlenség. A gyermeket az apa azzal ismeri el törvényes gyermekének, hogy a rokonok által a ház küszöbe felett neki átnyújtott gyereket a feleségének átadja.

Néhány nap elteltével a templomban megkeresztelik a gyermeket (a keresztény udmurtok), s ekkor kap keresztnevet is. Ennek a

megtétele a szülóktól függ. A keresztszülóket már elóre megválasztják, udmurt nevük: ḍžuć aji, ḍžuć mumi (szószerint: 'orosz apa', 'orosz anya'). Ennek ellenére néha egész életében csak ún. udmurt nevén is nevezhetnek valakit.

2. A nevet a pogány pap is adhatja, a következóképpen: amikor a gyermek sír, a kezébe veszi, ringatni kezdi, s közben különféle neveket sorol, olvas rá. Amelyik névnél a gyermek elhallgat, azt a nevet kapja. BEHTYEREV (1880) leírása szerint a pap tűzkóvel szikrákat pattint, s közben sorolja a neveket. Mikor a tapló fellángol, a gyemek neve is eldól.

3. A gyerek az első szobába lépó személy nevét kapja. Nem ritkán azzal a ravaszsággal élnek, hogy felkérnek egy kedvelt embert, hogy ó jöjjön be elsóként, s így jó nevet kaphat a gyermek.

4. Az anya csukott szemmel a kijárathoz megy. Amit elóször meglát, annak a tárgynak a neve lesz a gyermek neve. Ezt a módszert meglehetósen ritkán alkalmazták.

5. A nevet a szülók adják. Ezek a nevek ún. kívánság nevek: a megnevezett tulajdonság a szülók kívánsága szerint jellemezni fogja a gyermeket is.

6. A család legfiatalabb tagját kérik fel arra, hogy mondjon egy tetszóleges nevet. Az akkor elhangzó név, szó lesz az újszülött neve.

7. A gyereknek az anyja külön nevet is adhat. MUNKÁCSI 1952:22 szerint az így adott külön név a kušem ńim. MUNKÁCSI (1952:541) megjegyzése azt mondja, hogy a kuš- szó a tatárból került át az udmurtba. A tatárban 'hinzufügen' a jelentése. Erre a kušem névre azért van szükség, mert a gyereket nála idósebb személy jelenlétében tilos ugyanazon a néven szólítani, mint ami az idósebb

neve. A külön 'hozzáfűzött' névvel elkerülhető, hogy még véletlenül is megtörténjen a hiba. Ennyiben tehát sajátos jelenséggel van dolgunk, s részben természetesen ez is a névtabuhoz tartozik.

Már korábban említettem, hogy a gyermek születésekor ünnepet tartnak és közben a legfelsőbb istenhez, Inmarhoz imádkoznak. MUNKÁCSI adatközlői szerint nem elegendő Inmar kegyét kérni, még más lényeket is az újszülött segítségére kell bírni. A gyermek születésekor gyertyát kell gyújtani, s a vordkem nil-pi kuź arlido, paśkit śudo med lo 'a született gyermek hosszú életű, bő szerencséjű legyen' szavakkal kacsa áldozását kell ígérni a lul-vir śotiś perijos-nak, a 'lélek-vér adó szellemek'-nek. Inmar sem elégszik meg a szavakkal, neki Inmarli pinal ćorig śotkom, Kilćinli iž-pi veśasa śotkom 'Inmarnak fiatal halat fogunk adni, Kilćinnek bárányt fogunk imádkozva adni' szavakkal meg kell ígérni az áldozatot. Az ígért áldozatként aztán Inmarnak két kis csibét, Kilćinnek bárányt szoktak áldozatként bemutatni. De még nincs vége az áldozatok sorának. Az újszülöttért a lul-baśtiś perijos, a 'lelket-elvivő szellemek' is áldozatot kell kapjanak, mégpedig egy kakast, a por-vožo 'ein im Freien herumgehender und Menschen verderbender Geist' gúnárt, az ujin miniś-vetliś perijos, azaz az 'éjjel járó-kelő szellemek' és a lud-jil perijos, azaz a 'mezők szellemei' pedig kacsát.

4.2.2 A névtaburól

Az embernevet az udmurtok beszéd közben ritkán használták, ill. általában nem is használták. Tapintatlan és etikettet sértő volt nevével fordulni valakihez, ha az a család tagja, vagy kedves ismerős. Különösen így volt ez, ha az illető akár csak néhány évvel

is öregebb volt. Ilyen esetekben a rokonsági terminusokat használták.

Sajátos és eredeti volt, hogy a házastársak sosem szólították egymást nevükön. A férjet az északi udmurtok körében a feleség egy, csak általa használt néven szólította meg. Ebben az esetben névrejtésről van szó, mint az az alábbi történetből is látszik.

Élt egy házaspár, a feleség neve Odot', a férj neve Innakej volt. Ezek keresztneveik voltak, amelyet a keresztségben kaptak (minam, pe, ńimi val, poplen ponemez 'Innakej' 'az én nevem, amit a paptól kaptam, Innakej'). A feleség a férjét nem keresztnevén szólította, hanem Zek jir-nek, 'Nagyfejü'-nek, a férj a feleségét egyszerüen Pereś-nek, 'Öreg'-nek. Mikor egyszer az erdóben jártak, az asszony a férjét keresve, hangosan kiabálta a maga adta nevet: Zek jir, Zek jir! Alig kiáltott egyszer-kétszer, megjelent elótte az erdei szellem. Az asszony ijedten szaladt férjéhez. Mikor elmesélte neki, hogy mi történt, a férje így oktatta: Ha a nevem Innakej, csak Innakejnek szólíts.

A történet kétféle tanulsággal is szolgál. Az egyház nyilván nem nézte jószemmel, hogy hívei, tagjai pogány neveket adnak gyermekeiknek, sót a felnóttek sem használják "rendes" nevüket. De az is kiderül, hogy az udmurtok a paptól kapott nevet nem "igazi" névnek tartották, s ezért nem vonatkozott rá a névrejtés tilalma, hiszen a férj felszólítja a feleségét, hogy a keresztnevén szólítsa (OBRAZCI 1981:118-119)

A feleség, különösen a fiatalabb meny, apósát, anyósát sosem szólíthatja a nevén: atajzi, anajzi 'apjuk, anyjuk' formában szól hozzájuk. (Megjegyzendó, hogy ezek a formák az ESzUJ [1988:128,93] szerint elsódlegesen nem mint Px-es alakok, hanem mint önálló

lexémák jelennek meg a beszélők tudatában, 'após' ill. 'anyós' jelentéssel.) Ebben az esetben a rokonságnév tulajdonképpen névpótlóként jelenik meg. Az északi udmurtok körében az asszony apósát, anyósát férje fiatalabb fivére nevének segítségével szólítja meg: Petirlen ajiz, Petirlen mumiz. MUNKÁCSI gyűjtéséből tudjuk, hogy az új asszony, férje idősebb fivérét és idősebb nővérét is hasonlóképpen hívta: ńuńazi ill. apajzi 'bátyjuk' ill. nővérük' formában (az utóbbi jelentése az ESzUJ [1988:97] szerint 'sógornő'). A nem a családhoz tartozó idegen férfit, ill. nőt azoknak gyermekük után szólíthatta: Śemjonlen ajiz ill. Śemjonlen mumiz 'Szemjon apja' ill. 'Szemjon anyja' alakokat használva.

4.2.3 Az asszonyok sajátos névhasználatáról

1. A legegyszerűbb esetben a férj a Sg2 névmással te-ként szólította a feleségét (megjegyzendő, hogy az udmurt nyelvjárások nem ismerik a magázó stb. ún. udvarias formákat, ezek csak az irodalmi nyelvben vannak meg). Ezt a jelenséget is a névrejtéshez kell sorolni, udmurtul ńim vaton-nak nevezik.

2. A családtagok a megfelelő rokonsági terminussal szólítják a beházasodott asszonyt, a menyt, pl. ken 'sógornő' stb. Az idegenek számára - kivéve a barátnőit - saját nevei teljesen elvesztek.

3. Férje az asszonyt vorsudnevén szólítja. A kívülállók férje egyedi neve + saját vorsudneve szerkezettel nevezhetik meg: Pedor Imeś 'Fedor felesége, az Imeś vorsudbeli asszony'. Ilyenkor az egyén egyik GN-je lesz egyedi embernévvé.

4. A déli udmurtok körében hamarabb elfelejtődtek a vorsudok nevei, így az lett a szokás, hogy az asszony annak a falunak a

nevét viseli, ahonnan származik.

A fent említett névadási, névviselési szokások ATAMANOV szerint már nem jellemzőek.

4.2.4 A rokonságnév és az embernév viszonyáról

SZÍJ Enikő (1986) udmurt rokonságnév monográfiájában kitér a névviselés rendjére is, hisz, mint fentebb is láthattuk, az embernév és a rokonságnév sok esetben érintkezik egymással, sőt a két rendszer olykor át is fedi egymást. Dolgozatában a következő eseteket említi:

1. a rokonságnév maga embernév . A megnevezettnek kezdetben egyetlen neve lett volna, s ez lett volna a rokonságnév (ATAMANOV 1985:100-101).

2. A rokonságnév a név része. Ezek olyan nevek, amelyek nem rokonságnévi jelentéssel tartalmaznak valamilyen rokonságnévi terminust: Pičinil 'Kislány' (Obr.1981:267).

3. A rokonságnév valamilyen speciális ok miatt helyettesíti a valódi embernevet, s mintegy névpótlóként viselkedik (erre föntebb láttunk példákat).

4. A rokonságnév egy embernév utójelzőjeként az embernévvel együtt alkot egy többelemű nevet (részletesen a névszerkezetek elemzésekor lesz róluk szó).

5. SZÍJ terminológiája szerint "rokonságnév pótló nevek". Ennek a embernév típusnak a megalkotására a rokonságnevek oldaláról volt szükség. Ezek olyan tulajdonnevek, amelyeknek funkciója a rokonságnevek rendszere felől közelíthető meg: azért születik név, hogy ez az új név a rokonsági viszonyt is kifejezze. Ebbe a csoportba az asszonynevek tartoznak. Példa rá a fentebb emlegetett

vorsudnévvel való megnevezés, a falunév használata. SZÍJ említ egy olyan formát is, amikor a férj keresztnevéhez egy -ka képző járul (Ivan + -ka), s az így létrejövő új név jelentése 'Iván felesége' lesz. A képző az orosz -ka képzőre megy vissza. Hasonló jelenséget említ VÁSZOLYI (1961:388) is.

A fenti névviselési és névadási szokásokra más népek körében is találunk példákat, sajátos udmurt, vagy finnugor jelenséget nem fedezhetünk föl közöttük. Összegyűjtésük és rendszerezésük azonban fontos feladat.

4.3 Az udmurt embernevek néhány elméleti kérdése

Az uráli nyelvek közül a magyar, a finn, az észt és az udmurt rendelkezik a leggazdagabb névtani irodalommal.

Az első olyan források, amelyek névtani feldolgozásra alkalmasak a 15. századból származnak (LUPPOV 1958). Valószínűleg tetemes embernévi anyag rejtőzik korábbi forrásokban is, azonban ezekhez hozzájutni jelenleg még nehéz, kiadásukra sem került sor. A legújabbkori nyelvi gyűjtések elsősorban szöveggyűjtések: népdalok, mesék, találóskérdések, rövidebb-hosszabb történetek az adatközlő ill. környezete életéről, életéből. Az esetleges névgyűjtések nem publikusak. Tudomásom szerint ATAMANOV készül egy terjedelmes udmurt névtár közreadására a közeljövőben (V. K. KELMAKOV személyes közlése).

4.3.1 Az udmurt névtani terminológia

Az udmurt névtani irodalom elsősorban orosz nyelvű (ezt a korábban áttekintett kutatástörténet során már láthattuk). Ismeretterjesztő céllal születnek udmurt nyelvű írások is, amelyek

napilapokban ill. havi, heti periodikákban jelennek meg. A tudományos kutatás mellett nem elhanyagolható a jelentőségük az ilyen írásoknak. Nem véletlen hát, hogy az ismeretterjesztő cikkek szerzői maguk a kutatók. Udmurt nyelvű írásaiknak hatása az udmurt nyelvű népességre kézzelfoghatóan tapasztalható.

Mivel az udmurt névadási mód eltér az orosztól, ezért az orosz nyelvű névtani terminológia csak részben használható az udmurt névtan jelenségeinek leírására. Ezért sokszor az orosz nyelvű írások is udmurt nyelvű terminológiát használnak a különböző embernévfajták megnevezésésre. A terminológia problémájára már HUDJAKOV kitér (HUDJAKOV 1920:348).

Az udmurt névtanban az egyes embernévfajták megnevezésére a következő terminusok használatosak:

ńim, viži ńim, belak ńim, vorśud ńim, korka ńim, muńco nim, kuśem ńim, kuton ńim, ńimtul.

Az egyes udmurt kifejezések jelentése az egyes szerzőknél igen eltérő lehet, attól függően, hogy milyen jelentést tulajdonítanak az adott összetétel alaptagjául szolgáló szónak a szerzők.

A következőkben áttekintem az egyes embernévfajták elnevezésének alapjául szolgáló szavak jelentéseit, s meghatározom a továbbiakban használt udmurt és magyar nyelvű terminológiát. Először megadom az adott szó irodalmi nyelvi alakját, majd a jelentéseket a szerzők időrendje szerint (ahol nincs forrás megjelölve, ott az URSz,2 jelentését adom meg, mivel az adott szó jelentését egyértelműen határozzák meg a különböző szerzők). Végezetül az alapszóval alkotott embernévfajta megnevezésére szolgáló összetétel általam használatos jelentését közlöm. (Nem minden elnevezésnél lesz megtalálható minden szerző. Csak abban az

esetben említek lelőhelyet , ha ott más meghatározás található, mint a máshol. Az egyes kifejezések magyar jelentéseit adom meg. Csak abban az esetben közlök idegen nyelvű jelentést, ha a magyar fordítás nem lenne egyértelmű.

ńim	'név'
ńim	**'keresztnév (keresztségben kapott név)'**
viži	'törzs' (VERESCSAGIN 1928, BOGAJEVSZKIJ, ARHIPOV 1975:52) 'nemzetség' (HUDJAKOV 1920:348) 'nemzetség, törzs, népfaj, származék' (MUNKÁCSI 1896:658) 'Geschlecht' (VASZILJEV 1902:42) 'род, поколение' (URSz,2:100)
viži ńim	'один из патронимах' (ATAMANOV 1988:107)
viži ńim	**'nemzetségnév'**
beĺak	'közös őstől származó személyek, akiket jelenleg is közös kultusz kapcsol össze' (BOGAJEVSZKIJ 1888) 'emberek olyan csoportja, amelyik az elhunyt ősökre emlékezve a közös őszi, tavaszi áldozatra összegyűlik' (HOLMBERG 42)

'szomszéd, (J) unokatestvér: odig pereś atajlen-anajlen niliz-piez /egy nagyapának-nagyanyának germekei/' (MUNKÁCSI 1896:629)

'jedes Mitglied eines Geschlechts in ein Haus' (VASZILJEV 1902:34)

'название родства 4-10 поколеный' (ARHIPOV 1969:123)

'1. сосед, соседи; 2. родня, родственник' (URSz,2:5)

'Vewandter, der getrennt von der Familie wohnt (JU); suku, Geschlecht (MU)' (WICHMANN 1987:20)

beĺak ńim 'один из патронимах' (ATAMANOV 1988:107)

'családi név' (ARHIPOV 1969:123)

beĺak ńim 'család neve'

[eĺ 'egy ósapa leszármazottai' (SZMIRNOV 1890, idézi HUDJAKOV 1920:349)

'ferne od. entfernter wohnende Laute (U)' (WICHMANN 1987:51)

'ugyanazon áldozati kötelezettséggekel tartozó faluközösségek' (HOLMBERG 129)

'власты, воля' (VERESCSAGIN 1928)

'1. край, сторона; страна 2. община' (URSz,2:522)

eĺin veś 'Opferfest auch mit den ernfenteren

Stammverwandten' (WICHMANN 1987:51)
(Az eí láthatólag rokonsági/szomszédsági viszony jelzésére szolgál egyes nyelvjárásokban. Embernévi terminus nem született vele. HOLMBERG az idézett helyen megjegyzi, hogy SZMIRNOV szerint az eí olyan családok közösségét is jelöli, amelyeknek azonos az ősük.)]

korka 'ház'
korka ńim 'egyes háztartások nevei' (ARHIPOV 1975:52)
'rokonsági elnevezés a nagyapa /dédapa/ neve vagy ragadvány neve alapján' (DEMIN-ARHIPOV 1976:75)
'один из патронимах' (ATAMANOV 1988:107)
korka ńim 'háztartásnév'

muńco 'fürdő'
muńco ńim 'fürdőben adott név' (ez az elnevezés általános és egységes, vö. legutóbb ATAMANOV 1988:126)

kušem ~ ńim kuše 'ragadványnévvel elnevez' (MUNKÁCSI 1952:706)
kušem ńim 'ragadványnév' (Az elnevezés általános, vö. ARHIPOV 1973:159, URSz,2:300)
(Ugyanezzel a jelentéssel vö. még:

kuton ńim 'ua.' (VERESCSAGIN 1928)
kušamad ńim 'Beiname (MU)' (WICHMANN 1987:177)

ńimtul 'фамилия; прозвище' (VERESCSAGIN 1928)
'имя, отчество и фамилия' (BORISZOV)
'Beiname, Familienname (JU)' (WICHMANN 1987:177)
'имя и отчество' (URSz 1,2)

ńimtul **'háromelemű hivatalos név'**

4.3.2 A megnevezendők

A fenti összefoglalás alapján megállapítható, hogy az udmurtok különbséget tettek származás éa kultuszhoz való tartozás alapján az egyes emberek és csoportjaik között. A származás és a kultusz szerinti különbségtétel valószínűleg összefügg: a 18-19. századi állapot (amelyről adataink vannak) már a későbbi fok. Az alaphelyzet nyilvánvalóan az volt, hogy származás és kultusz szerint is azonos csoportot alkottak egyes azonos névvel megnevezett embercsoportok. Erre utal az az adat, miszerint a kultikus csoport új tagjai bizonyos létfontosságú esetekben az ősi kultuszhelyre térnek vissza áldozatot bemutatni (pl. a férje családjában is áldozaton résztvevő feleség súlyos betegség esetén apja ősi szellemének áldozni visszamegy szülőházába) (HOLMBERG 130), illetve hogy igazolhatóan közös őst vallanak magukénak az egy kultuszhoz tartozók (HOLMBERG 130).

Az udmurtok kultusz alapján két alapon oszthatók csoportokra:

a budźin kuala-ban bemutatott áldozatok és a lud-ban bemutatott áldozatok szerint. A budźin kuala egy nemzetség szent épülete, a lud pedig szent berek, mindkettő áldozati színhely.

A déli udmurtok falvaiban az ún. kuala-családok száma és a lud-családok száma megegyezik, s nevük is azonos: Možga pijos (kuala), ill. Možga (lud). Az udmurt nyelvterület más részein azonban nincs ilyen egybeesés: lehet több kuala és csak egy közös lud (ahol más-más időben mutatják be az egyes közösségek áldozataikat). Lehet - s ez a gyakoribb - több lud, amelyek között megoszlik még több kuala-család, pl. *Juśka* faluban 2 lud található. Az egyeikben 3 kuala-család, a másikban 1 kuala-család mutat be áldozatot (HOLMBERG 102). Mindez azt sugallhatná, hogy a kuala-családok frátria (erről ld. később) szerint válnak el egymástól. Ennek HOLMBERG azon közlése mond ellent, amely szerint az egyik északi faluban egy budźin kuala van, de két lud-ban áldoznak, azaz a falu egész lakossága egy nemzetséghez tartozik, mégis különböző ludokban áldoznak a nemzetség családjai.

A budźin kuala-ban áldozatot bemutatók egy budźin kuala vizihez, nemzetséghez tartoznak, s egy névvel, a **vorsudnévvel** nevezik meg őket. (A vorsud mibenlétéről később lesz szó.)

Nem világos azonban, hogy a származás és a kultusz szerinti együvétartozás szétválását (a lud szerinti különbségtételt) követte-e önálló embernévfajta kialakulása, együtt járt-e közös névvel az egy ludhoz tartozás. Esetleg ez lenne a beĺak ńim eredeti jelentése (vö. BOGAJEVSZKIJ meghatározása)? Ennek a feltételezésnek

ellentmond, hogy a ludot, amelyhez több családi közösség is tartozik a lud helye vagy kora alapján nevezik meg: Miška-ošmes lud ill. vuž lud 'Miska-forrás menti lud' ill. 'öreg lud', s az is, hogy egy budžin kuala viži családjai is áldozhatnak más-más ludban.

Annyi állítható bizonyosan, hogy minden, vorsudhoz tartozó csoport (nemzetség) viselte a vorsudja nevét. A szétköltözések következtében kisebb összetartozó csoportok jöttek létre, amelyek a későbbiek során bizonyos kultikus szertartásokat közösen végeztek el (pl. az elhunytakról való közös megemlékezés) (A vorsud nemzetségek költözéséről, vándorlásáról legutóbb ATAMANOV 1988: 22-47). HOLMBERG (42) szerint egy ilyen közösség alkot egy beĺak-ot. Ezt támasztja alá az a 20. századi feljegyzés, amely szerint a beĺak családjai már csak a halottakra való emlékezésre jönnek össze (OBRAZCI 1982:55).

A múlt század végén már nem lehetett világosan elkülöníteni a vorsudhoz ill. a ludhoz kötődő kultuszokhoz tartozó csoportokat.

Az udmurt nemzetségek tagjai az írott források tanúsága szerint családokban éltek. Ezeknek a családoknak a méretéről, szerkezetéről folyamatosan jelennek meg publikációk. Egyre valószínűbb, hogy a korai időszakban más volt a család szerkezete, mint a 19. században, azaz nem hagyományos nagycsaláddal kell számolni, hanem más egységekkel. A különálló és külön élő családoknak volt saját nevük. Ez a név azonban nem volt öröklődő, rendszerint az apa egyedi neve szolgált a család megnevezésére. Az együtt lakó családon belül - főleg a legutóbbi időkben - több háztartás is lehetett. Egyes vélemények szerint ezeknek a háztartásoknak is volt saját külön nevük.

Az udmurtok természetesen egyenként is megnevezték a csoportok

tagjait. Ilyen egyedi nevet kaphattak közvetlen a születéskor, még a fürdőben, ahol a gyermek született, de életük során később is (kereszteléskor, férjhez menéskor, gúnyolódás miatt stb.).

4.3.3 Az udmurt embernevek fajtái tehát:

I. nemzetségek nevei (vižijoslen ńimjossi)
   a. vorsud eredetű nemzetségnevek (voršud ńimjos)
   b. egyéb nemzetségnevek (viži ńimjos)
II. családok nevei (beĺak ńimjos)
III. háztartások nevei (korka ńimjos)
IV. személyek egyedi nevei (murtjoslen ńimjossi)
   a. fürdőben adott nevek (muńćo ńimjos)
   b. keresztségben kapott nevek (ńimjos
   c. ragadványnevek (kušem ńimjos)
V. háromelemű hivatalos nevek (ńimtul)

G.A. ARHIPOV a következő felosztás szerint tárgyalja az udmurt emberneveket:

A. törzsek nevei (vaškala viži ńimjos)
B. a törzsek régi nemzetségei (voršud ńimjos)
C. családok nevei (iśkavin-beĺak ńimjos)
D. az egyes háztartások nevei (korka ńimjos) (ARHIPOV 1975:52. A cikkben csak a csoportnevekkel (GN) foglalkozik, a NGN típusú nevekkel nem).

4.3.3.1 A törzsneveket nem szerepeltettem a saját felosztásomban. Ennek oka, hogy csak feltételezhető, hogy az udmurtság két részre (törzsre?) oszlott (ATAMANOV 1982). ATAMANOV (1988:18) határozottan állítja: az udmurtok két endogám csoportra oszlottak, s az

unyinszki udmurtok mind a mai napig tudják, hogy melyik faluban élnek a **Vatka** ill. a **Kalmez** csoport tagjai. A két név (a Vatka és a Kalmez) csak folklór alkotásokban maradt fenn, illetve földrajzi nevek emlékeztetnek rájuk. Arra nincs adat, hogy a feltételezett törzsneveket egyedi névként is használták volna (de: Vatka kopla MUNKÁCSI 1852:453). Egyes hagyományok szerint van az udmurtságnak egy harmadik nagy csoportja, amely egyenrangú a fenti kettővel, a Sudja. ATAMANOV és VLADIKIN ezt a nézetet tagadja, de a hagyományban él, s olyanok is vannak, akik identitásuk részének tekintik az ahhoz való tartozást (V. SZERGEJEV személyes közlése). HUDJAKOV orosz nyelvű nemzeti eposzában 2 csoportját különbözteti meg az udmurtoknak: Vatka és Kalmez. A Šudźa az eposzban önálló népként szerepel: В том краю живут удмурты
Племена Ватка, Калмезов
и народ Судзя могучий. (HUDJAKOV 1986:97)

Tisztázatlan, hogy a két igazoltan létezett nagy csoport valóban mint két törzs különült-e el egymástól, vagy két frátriát jelentett. (Amennyiben a harmadik csoport léte igazolható, akkor a kérdést másképp kell majd feltenni.)

Egyes jelek arra mutatnak, hogy valamikor talán létezett az udmurtok körében a két frátriára való felosztottság. Erre utalnak bizonyos házassági szokások: egy adott nemzetség tagjai számára ismertek voltak azok a nemzetségek, amelyekből feleséget vehettek maguknak a férfiak, ill. azok, amelyekkel tilos volt a házasodás (DOMOKOS 1975:332). Talán a két frátria egykori meglétére utal az az adat is, amely szerint egy faluban kétféle csoport élt: a lud viźi és a budźin kuala viźi. Az előbbi tagjai közül került ki a lud 'szent áldozati liget' papja, a másik tagjai közül a budźin kuala 'szent sátor, épület' papja. Az egyik nemzetség tagjai nem jelenhettek meg a másik nemzetség szent helyén, s nem is házasodhattak egymással (MUNKÁCSI 1952:521). Mivel MUNKÁCSI ezen közlését megelőzően 11 falu nemzetségeit sorolja föl, s minden

faluban kettőnél több nemzetséget, a fenti kijelentést úgy értelmezhetjük, hogy a nemzetségek egyik része a lud, másik része a budźin kuala nemzetségei közé tartozott. MUNKÁCSI még utalásszerűen sem tesz arra megjegyzést, hogy melyik nemzetség melyik nagyobb csoportba tartozhat.

Ezzel szemben mind WICHMANN, mind HOLMBERG egybahangzóan azt állítja, hogy nem osztódott így meg a falu. Egy faluban lehetett több különböző vorsudnak áldozó család is (azaz több 'falu-kuala' azaz budźim kuala), s a lud-ban különböző vorsudhoz tartozók áldoztak együtt, azaz csak egy lud volt (ld. fentebb).

A következő 20. századi adat azonban megerősíti MUNKÁCSI állítását, miközben alá is ássa azt.

> gurtin **buddźin-kua-vidźi** no **lud vidźi** val. buddźin-kua-vidźi buddźin-kua-vidźili ik biże val, lud vidźi - lud vidźili ik
>
> 'B-kuala nemzetség és lud nemzetség volt a faluban. A b-kuala nemzetségbeli b-kuala nemzetségbelihez szokott férjhez menni, a lud nemzetségbeli lud nemzetségbelihez.'(OBRAZCI 1982:66)

Megjegyzendő az is, hogy a fent jelzett helyen MUNKÁCSI által felsorolt viźi nevek között mindössze három olyan akad, amely vorsudnév eredető (Kuaka, Dźaćća, Śala). Ez mindenképp arra hívja fel a figyelmet, hogy vannak nem vorsud eredetű nemzetségnevek, ill. az is lehetséges, hogy itt talán valójában nem is nemzetség nevekről van szó, hanem csak beĺak nevekről.

4.3.3.2 A nemzetségneveket két részre választottam:

I.a. vorŝud ńimjos (vorsud eredetű nemzetségnevek)

b. viži ńimjos (egyéb nemzetségnevek).

A kettéválasztás egyik oka a fentiekből világos: úgy tűnik, hogy a nemzetségek nem csak vorsudjuk nevét viselhették, ill. hogy legalább kétféle nemzetség volt. HUDJAKOV azt állítja, hogy a vordsudnevek és a nemzetségnevek azonosak. De éppen ő cáfolja is egyben állítását, amikor azt írja, hogy igen furcsa eseteket találhatunk: pl. a Venja nemzetség Vatka (!) mudort (vorsudot) tisztel, a Poŝka nemzetség pedig Pińal mudort. Amennyiben ez igaz, s az is megállja a helyét, hogy ATAMANOV minden vorsudnév eredetű nemzetségnevet vizsgál legutóbbi munkájában (ATAMANOV 1988), akkor azt tapasztaljuk, hogy **nincs** Vatka ill. Pińal vorsud nevét viselő nemzetség, azaz ilyen vorsudnév, de van Vatka (?) és van Pińal mudor, azaz vorsud.

Azt látjuk hát, hogy

1. MUNKÁCSI szerint vannak nem vorsud eredetű nemzetségnevek;
2. HUDJAKOV szerint vannak nemzetségnévvé nem vált vorsudok.

Ezek alapján HUDJAKOV állítása csak azzal a megszorítással igaz, hogy a vorsudok neve nemzetségnév is, de vannak nem vorsudnév eredetű nemzetségnevek, s vannak nemzetségnévvé nem vált vorsudok is. Ez a vélekedés mindaddig megengedhető, amíg hitelt érdemlően nem igazolható, hogy a MUNKÁCSI felsorolta csoportnevek nem nemzetségek, hanem beĺak-ok nevei. A vorsud eredetű nemzetségnevekre később részletesen visszatérek.

4.3.3.3 A családi nevek (beĺak ńimjos) újabb keletűek, s létük nem kizárólagosan udmurt jelenség Oroszországban (KUKLIN 1971:73).

Ezek a családi nevek az ún. nagycsaládok nevei. A vjatkai kormányzóságban élő udmurtokról írva SZMIRNOV igen részletezően leírja az együtt élő nagycsaládot (SZMIRNOV 1966:308). Leírása alapján ugyanazt a képet kapjuk a 19. századi udmurt nagycsaládról, mint a korabeli mordvinról, melyet MAINOV leírásából ismerhetünk (MAINOV 1888:57): együtt lakott a gazda és olykor 4-6 házas fia teljes pereputtyával. Az elköltöző, új házat építő fiú (a beĺak jelentése alapján legalábbis) vitte magával a családi nevet. Az udmurt családokról GRISKINA (1985) azt állítja, hogy a 18. század végén az 1-2 nemzedékes kiscsalád volt a jellemző, s csak a 19. században nőtt meg a több nemzedékes családok száma. (Erről legújabban: NYIKITYINA 1990.) Adatai szerint az 1762-es összeírásból az derül ki, hogy a déli udmurtság körében 51 %, az északi udmurtság körében 39,7 % a kiscsaládok száma. Az arányok 1811-ben 43,1 %-ra, 1858-ban 21,9 %-ra módosulnak, az egész udmurtok lakta területet együtt számolva. (Megjegyzem, ha az 1762-es adatokat is az egész területre számoljuk, a kiscsaládok aránya 45,3 %, s ahhoz képest az 1811-es adatok alig különböznek.)

Kérdéses, hogy a nemzedékek szerinti nagycsalád meghatározás, amely szerint 3 vagy több nemzetség együttélése esetén beszélhetünk erről a közösségi formáról, nem torzítja-e el a képet.

Az 1678-as összeírás szerint a karinszki kerület Gorodiscsa nevű településén 5 udvar volt, 27 férfival. Ha a nemzedékek szerint vizsgáljuk a családokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a településen 5 kiscsalád (kétnemzedékes család) él. Ha azonban közelebbről megnézzük, s nem alakítjuk ki mechanikusan a véleményünket, s

betekintünk az egyes udvarokba, akkor a következőket látjuk:

1. udvar — Iżeg fia Bajandaćko Ďžujin és két fia (7 és 1 éves)
2. udvar — Busjev fia Karka Vasiljev és három fia (10, 8 és 4 éves)
3. udvar — Iżeg fiai Baśejtko és Bijko Ďžujin. Baśejtkonak 3 fia (10, 8 és 3 éves) Bijkonak 2 fia (4 és 3 éves) Ebben az udvarban, de másik épületben 3. testvérük Keĺdaśko és 2 fia (5 és 2 éves)
4. udvar — 2 házas testvér, nőtlen fivérükkel. Az egyiknek egy, a másiknak két fia
5. udvar — apa 3 fiával

Valóban igaz, hogy 5 kétnemzedékes udvar van a faluban. Azt is láthatjuk viszont, hogy csak háromban van egy háztartás. A másik kettőben több háztartást találunk: a 3. udvarban 3 külön háztartás van, a 4. udvarban 2 (3). Mivel az összeírás csak a férfiakat veszi számba, még az is lehetséges, hogy ez az utóbbi kettő még háromnemzedékes is, amennyiben a testvérek anyja él. Az udvarok lakóinak ismeretében az is látszik, hogy az első telepes a már nem élő Iżeg lehetett, akinek egyik fia elköltözött az apai hajlékból és új házat emelt. A második telepes a 4. udvar már szintén halott gazdája, míg a 2. és 5. udvar gazdái új telepesek. Mivel az egymást követő összeírások nem mindig ugyanazon a néven említik a településeket, nehéz azok történetének végigkövetése. Gorodiscsa például ezen a néven nem szerepel az 1646-os összeírásban, s nem szerepel 1678 után sem.

A gorodiscsaihoz hasonló példát számtalant találhatunk. A

nemzedékek szerinti összevetésnél tehát talán többet árul el, ha a nemzedékek száma helyett az egy fedél alatt élő háztartásokat vesszük számba. Ha e szerint az elv szerint rendezzük GRISKINA adatait, akkor a következőket kapjuk:

Háztartások	1678	1762		1858
		É	D	
Egy házt.	82	162	239	180
Több házt.	144	234	159	515
Összesen	226	396	398	695

(Az 1678-as adatok csak a karinszki kerület településeit tartalmazzák.)

A fenti adatok annyit jelentenek, hogy az udmurt családok életében mindig nagyobb jelentősége volt a több háztartás (nem biztos, hogy több nemzedék) egy fedél alatt élésének. (Feltűnő, hogy a déli területeken az 1762-es összeírás szerint az 1 háztartásos családok száma jóval magasabb a többháztartásosokénál.) Az egy háztartásos család - lagalábbis az 1678-as összeírás karinszki kerületi adatai szerint -általában olyan új alapítású család, amely a közelmúltban szakadt ki egy közelben meglévő több háztartásos családból. Novaja faluban például két udvarban két család él, a családfők testvérek, mindegyiknek kettő-kettő már házas fia van (itt is egyikükkel élhet még az anya). Pola faluban 7 udvar van, de ebből 4 udvar rokoni viszonyban van egymással, s a fennmaradó háromból is kettőt rokonság fűz egybe.

Ezeket, az egy nemzetséghez tartozó, egy vorsudot tisztelő,

frissen kiszakadt, elköltözó családokat kapcsolhatta össze egy névvel a beĺak ńim. A cseremiszben a beĺak jelentése 'топоформант в составе географических названий Мар.АССР: Иванбеляк (Иван - основатель селения), Токтайбеляк (Токтай - первопоселенец). Az ESzMJ szerint a beĺak szó egy *beĺak ósformára megy vissza, bulgár törökból ("др.-чув.") való átvétel. A mai csuvasban nincs megfelelése, de csag., turkm. beläk 'часть; стадо' (ESzMJ 1979:213). Ezek a nyelvi tények is alátámasztják azt a vélekedést, hogy a szétköltözó nemzetség új közösségi formát hozott létre, s a cseremisz faluelnevezések sejtetik, hogy az elköltözó a nemzetségtól valamilyen formában függó, de mégis önálló egységet alkot.

Egyes nyelvjárásokban jól elkülönül egymástól a viži és a beĺak jelentése és tartalma. Egy Среднее Юры falubeli közlés szerint:

asme gurtin tros beĺa'jos: ńisik, t'oro, urdo (toos o'vižiges); izjir, Íogi, martin (tožo ogvižios ik)

'a falunkban sok beĺak van: n., t., u. (ezek egy vižiból), i., Í., m. (ezek szintén egy vižiból)'

Ebben az esetben tehát a beĺak jelentése '(nagy)család': taṅi Martinjos ki' korka gine na 'így a Martin beĺak-beliek most csak két házban laknak'.

A viži jelentése viszont: 'nem vorsud méretú nemzetség', 'közös származás', 'egy gyökerúség'.

Információt kapunk arról is, hogy a falu vorsud szerint is megoszlott: Izjir gureż vaĺĺanjos - Pośkaos, uĺĺanjos - Śaĺĺaos 'az Izjir hegy felól fenn laktak a Pośka vorsudbeliek, lent a Śaĺĺa vorsudbeliek' (OBRAZCI 1982:55). (Késóbb azt is megtudjuk, hogy ez

az állapot már megszünt, a falu összekeveredett.)

4.3.3.4 A háztartásnevek az egy fedél alatt élő háztartások megkülönböztetésére szolgálhattak, ezek a korka ńim-ek. Azon kívül, hogy ilyen nevek léteztek/nek, nem tudunk sokkal többet róluk. Az adatolható, hogy az egy fedél alatt élő több kiscsaládnak saját elkülönített helyük volt a korkában. Az északi udmurtoknál ez a felosztás megvolt, de nem különítették el a férfi-női részt. A déli udmurtok között megvolt a női rész is külön, a kemence mellett. Ennek neve kišnopal 'asszony fél' volt (SKLAJEV 1978:42).

4.3.3.5 A viži, a beĺak és a korka nevek egymástól való elválasztása nehéz. Ennek oka, hogy ezekről a névfajtákról csak indirekt módon tudunk, rendszerezett gyűjtés, adatközlés ezen a téren nem volt, legalábbis nem publikus.

Az udmurtban található csoportnevek (GN) kialakulását a következő módon képzelhetjük el. Mikor a nemzetségi szervezet felbomlott, s a nemzetségek tagjai szétköltöztek, keveredtek, magukkal vitték csoportnévként a nemzetség nevét is (ATAMANOV 1982:86-87). A nemzetség szétköltöző tagjai a **gurt**-ok (települések) al- vagy felvégein egymás mellé építve portáikat alkotják tehát először azt a kisebb közösséget, amelyet beĺak-nak neveznek (DOMOKOS 1975:30-31). Ekkor talán még a vorsud nevével nevezik meg. Később az egyes települési egységeket (ami erősen emlékeztet az Őrségi szeres településre) önálló névvel kezdik el megnevezni, s az elköltöző a továbbiakban ezt a nevet vitte magával csoportneveként, miközben tudatában volt annak is, hogy milyen vorsudot tisztel. Mivel az elköltöző egészen a legutóbbi időkig a több háztartásos családból vált ki, ezért maradt a beĺak ńim a család neve. Az ily

módon létrejövő tetemes nagyságú beĺakot később nem vorsud eredetű nemzetségként, viżi-ként tarthatták számon, s így jöhettek létre a nem vorsud eredetű (egyéb) nemzetségnevek.

Miközben az elköltöző új házat épített - ez sok esetben új települést is jelentett -, annak megnevezésére használhatta:

a. nemzetségnevét;

b. beĺak nevét;

c. korka nevét.

Így idő múltán egy egyszerű korka ńim akár viżi ńim-mé is válhatott.

Ezt támasztja alá az is, hogy ez a három névfajta igen egységesnek mutatkozik eredetét tekintve. A vorsud eredetű nemzetségnevek kivételével az apa egyedi neve (keresztneve, fürdőneve vagy ragadványneve) lett a csoportnév alapja.

4.3.3.6 A vorsudnevekről és az egyedi személynevekről a 4.6 ill. a 4.7 részekben részletesen lesz szó.

4.4 Embernevek a mondatban és a szövegben

Az alábbiakban összefoglalom, hogy az udmurt embernevek milyen esetragokat vehetnek föl szövegben, ill. hogy milyen mondatrészi szerepet tölthetnek be. Ennek a vizsgálatnak a kapcsán szót ejtek a rendelkezésre álló szövegek forrásértékéről is.

4.4.1 A vizsgálat során feldolgozott művek:

ГАВРИЛОВ: Произведения народной слобности, обряды и поверях вотяков Казанской и Вятской губерний. Казань 1880. (Gavr.1880)

МАТЕРИАЛЫ по удмуртской диалектологии. Ижевск 1978. (Mat.1978)

MUNKÁCSI Bernát: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest 1887. (Munk.1887)

MUNKÁCSI, Bernhardt: Wotjakische Volksbrauche und Volksdichtung. Helsinki 1952. (Munk.1952)

ОБРАЗЦИ удмуртской речи. Ижевск 1981. (Obr.1981)

ОБРАЗЦИ речи удмуртского языка. Ичевск 1982. (Obr.1982)

О ДИАЛЕКТАХ и говорах южноудмуртского языка. Ижевск 1978. (Juzsn.1978)

ПЕРВУХИН, Н.: Эскизи преданий и быта инородцев Глазовского уезда III,IV. Вятка 1888,1889 (Perv.1888,1889)

VIKÁR,L.:-BERECZKI,G.: Votyak Folksongs. Budapest 1989. (VB 1989)

WICHMANN, Yrjö: Wotjakische Sprachproben I.,II. Helsinki 1893, 1901 (Wich.1893,1901)

A vizsgált szövegek két csoportra oszthatók. A szövegek nagyobbik része népköltészet (mesék, hiedelmek, találóskérdések,

népdalok, közmondások stb.). Kevesebb az olyan szöveg, amelyben a gyűjtő kérdésére ad választ az adatközlő a népéletről, népszokásokról, az adatközlő családjáról stb. Ezek a szövegek a továbbiakban: közlések.

4.4.2 Folklórszövegek névtani vizsgálata

Említettem, hogy az udmurt embernevek kutatása elég nehéz, mivel kevés a forrás. A népköltészet forrásként való felhasználása is lehet egy lehetőség.

Eddig senki nem foglalkozott alaposan az udmurt mesékben, dalokban, találóskérdésekben, közmondásokban stb. található embernevekkel. A kutatók névsorok, -listák kutatására összpontosítottak, szerveztek névgyűjtéseket, folytattak vizsgálatot a szépirodalomban található embernevek körében, de nem fordult különösebb figyelem a népköltészetben fellelhető nevekre.

Vajon a finnugor nyelvek névtani kutatásaiban felhasználják-e a népköltészetet? Csupán néhány ilyen témájú cikket lelhetünk az Uralischen Sprachenwissenschaft 1830-1970. című kötetben. Többek között KURMAN, G.: Pseudomytologhy in Estonian Folklore (Canadian Slavic Studied 1., Montreal 1967,474-481), OJANSUU,H.: Joukohais-nimestä (STEP 1918,58-59). Ezekben és más hasonló cikkekben általában csak néhány, a folklórban megjelenő embernevet tárgyalnak, s nem rendszerezett kutatásról van szó.

Magyarországon SZ. KISPÁL Magdolna írt a manysi, VÉRTES Edit a hanti népköltészetben található embernevekről. 1989-ban megjelent cikkében KISS Antal az udmurt szépirodalomban, az újságokban és a nyelvjárásokban található embernevekről írt. Nem finnugor nyelvek esetében sem találunk sokkal több ilyen témájú írást. 1985-ben

jelent meg BESE Lajos cikke, amelyben a mongol népköltészetben található embernevekről értekezik.

Ezek mellett Magyarországon megjelent 4 füzetben a magyar népmesék névtára (Tulajdonnevek a magyar népmesékben. MND 13.30.72.80. Ez - mint címe is jelzi nem csak emberneveket tartalmaz. Találhatók benne olyan szavak is, amelyeket a hagyományos felfogás nem sorol a tulajdonnév kategóriájába.)

Az alábbiakban röviden ismertetem a fent említett 4 cikk eredményeit. Ezt követően bemutatom az udmurt népköltészetben található emberneveket, s e bemutatás segítségével ismertetem elképzeléseimet arról, milyen mértékben használhatók a népköltészetben található embernevek az udmurt névtani kutatásokban.

SZ.KISPÁL úgy gondolja, hogy "a vogul személynevek legősibb rétegét minden bizonnyal a mondák, hősénekek, istenidéző igék, valamint mítikus tartalmú medveünnepi színjátékok névanyaga képviseli". Ennek az elképzelésnek az alapja az a gondolat, hogy az a világ, ami a népköltészetben megjelenik, maga a valóság. Nem meglepő hát, hogy SZ.KISPÁL véleménye szerint a közönséges embernek nem volt neve. Szerinte tulajdonneve csak a hősöknek, az isteneknek és a bálványoknak volt. Végzetül SZ.KISPÁL kijelenti, hogy jó képet kaptunk az ősi manysi személynevek tipikus sajátosságairól.

VÉRTES Edit cikkében azt olvashatjuk, hogy a hősök nevei ún. beszélő nevek voltak. A hősnek lehetett akár több neve is. VÉRTES nem beszél arról, milyen volt a hősök neveinek viszonya a közönséges emberek neveihez.

KISS Antal megállapítja, hogy a népköltészetben kevesebb személynév található, mint a vizsgált regényekben és újságban. A

népköltészeti szövegekből majdnem teljes mértékben hiányoznak a két-, ill. háromelemű nevek.

BESE szerint a mongol népköltészetben a használt személynevek legnagyobb része nem lehet valóságos tulajdonnév.

Milyen kép tárul elénk, ha megvizsgáljuk az udmurt népköltészetben található emberneveket, és összevetjük azokat a mindennapi élet során használt nevekkel?

(Az alábbi elemzés során az irodalom megadásákor eltérek az eddigi módtól. Alább a vizsgált művek után a fentebb zárójelben sszerepló rövidítéseket fogom használni, helykímélés céljából.)

4.4.2.1 Embernévfajták folklórszövegekben

A fent említett művekben összesen 386 különböző embernév található. A népköltészeti szövegekben ebből 196 van, azaz a nevek 50,6 %-a. Bár a embernevek száma százalékosan és számszerűen is nagyobb a népköltészeti szövegekben,de az összes szövegmennyiséghez viszonyítva mégis igen alacsony, mert a népköltészeti szövegek mennyisége 86 %. A 386 név a szövegek szavainak kb. 0,4 %-a.

Az udmurt népköltészeti szövegekben található embernevek nagyobb része ún. valóságos embernév .

Férfiak nevei: Gondir (Munk.1887:131), Bektemir (Wich.1901:2), Ļuka, Petir (Wich.1893:90,131), Ďad, Petka (Obr.1981:44,132) stb.

Nők nevei: Doroňa, Erdzi (Munk.1887:194,37), Marja, Vorča (Wich.1893:69,132), Kata, Maruśa (Obr.1981:82,105) stb.

A hősökről szóló történetekben olyan nevek is feltűnnek, amelyeknek használata az idők folyamán változott. Egy történetben pl. emlegetik Bija-durak és Kuźmo Bigra hősöket. A Bija és a Bigra ún. vorsudnév. A mindennapi használatban az ilyen név lehet pl. a

férjnél lévő nő egyik egyedi neve. Kezdetben a vorsudnév anyáról szállt tovább, de később az apától örökölhetővé vált. Vorsudnevekkel pogány imádságokban is találkozhatunk. Az imákban ezek mindig női egyedi nevek: Bigra, Kakśa, Purga, Vorća (Wich.1893:132, Perv.1888:13). Egy ízben mesében is emlegetnek egy nőt, akinek vorsudneve van. Ennek a nőnek a neve Ďžumja (Munk.1887:55).

Csupán egy-két olyan név található a folklór-szövegekben, amely csak a népköltészetből ismert: Burśin-ćuńi-pi 'Jobbszem(?)-csikó-fi', Ćukna (Obr.1981:59), Veste (Munk.1887:55).

4.4.2.2 Az embernevek szerkezete a folklór-szövegekben

A folklór-szövegekben az embernevek legnagyobb része egyelemű név. Valódi kételemű név csak kevés van: Kuźmo Bigra, Ivan-pi Ĺogor (Munk.1887:61,250), Janak Ivan (Obr.1981:207). **Valódi kételemü név:** olyan név, amelynek két szintaktikus része van, s mind a kettő tulajdonnév.

Kételemű nevek, amelyeknek szerkezete **embernév - rokonsági terminus** vagy **foglalkozásnév** (azaz nem rokonsági terminus, pl. hős, gazda stb.) már több található: Mikajla agaj, Ońisa apaj (Munk.1887:38,250), Mardan ataj, Pisleg kudo (Wich.1901:98,73), Peĺga bakatir (Munk.1951:228) stb.

A valódi kételemű név részei: csoportnév (GN=Gruppenname) és egyedi név. A csoportnév általában apai név (patronim: olyan egyedi név, amely csoportnévi funkciót tölt be) vagy ragadványnév / nemzetségnév (vorsudnév vagy egyéb nemzetségnév) / háztartásnév. A forrásokban csak két csoportnevet találtam, leszámítva a vorsudneveket.: Oĺoš-pi (Wich.1893:91) és Ivan-pi (Ĺogor)

vorsudneveket.: Oĺoš-pi (Wich.1893:91) és Ivan-pi (Ĺogor) (Munk.1887:250). (A közlésekben 147 csoportnév található, s abból 71 két szövegben.) A fenti két csoportnév igen jellegzetes: *apa neve* + *pi* 'fi' + saját személynév (szokás szerint keresztnév) [erről bővebben később].

A nevek legnagyobb része orosz eredetű (72 %), kisebb részük tatár eredetre megy vissza (19 %), s csak kis része udmurt eredetű (9 %). Az oroszból kölcsönzött nevek alkalmazkodtak az udmurt hangrendszerhez (erről részletesen később). A fenti származási adatok az összes szöveget (mind folklór, mind közlés szöveget) figyelembe véve a következők: orosz 65 %, tatár 7 %, udmurt 23 %, ismeretlen 5 %.

Ez a jellemzés a feldolgozott szövegekre érvényes. A mindennapi életben jelenleg a három nyelvi rétegből (udmurt, tatár, orosz) származó embernevek különböző mértékben, területenként eltérően vannak képviselve az udmurt lakosság körében.

Az Udmurt ASzSzK északi és középső területein, valamint a Kirovi terület észak-keleti kerületeiben minden lakosnak orosz eredetű neve van. Udmurt és tatár eredetű nevek csak egyes családoknál s csak elvétve találhatók.

A déli területek udmurtjai között is az orosz embernevek vannak abszolút többségben. Csak néhány helyen maradt meg az udmurt eredetű fürdőnév, mint második név. Nagyon ritkán hivatalos családi nevekben is felbukkanak hagyományos eredetű nevek.

A Kirovi területnek déli, a Tatár és a Mari ASzSzK egyes kerületeiben a keresztények orosz neveket, a kereszteletlenek közül az idősebbek és a középkorosztály tagjai ősi udmurt embereveket viselnek. De nyelvi eredetüket tekintve ezek sem udmurt embernevek,

hanem tatár eredetűek. Ilyeneket egyedi és családnévként is találhatunk. A gyerekeknek azonban ma már itt is orosz, és újabban nyugat-európai divatneveket adnak. Ugyanezt tapasztaljuk a névviselés terén a baskiriai és a permi udmurtok körében is. (A Tatár ASzSzK Kukmorszki kerületében például a "pogány udmurt nevek" 98 %-a tatár eredetű név volt a gyűjtés idején [KELMAKOV 1973].)

4.4.2.3 A folklór-szöveg helye a névtani kutatásban

Mivel a népköltészetben tipikus emberi magatartásformák jelennek meg, ezért a szereplő személyeknek sokszor nincs tulajdonnevük, se népköltészeti, se valóságos tulajdonnevük. A népköltészetben a történet hősét (hőseit) sokszor csak így emlegetik: kuiń vinjos 'három fivér' (Obr.1981:69), piči pi 'kis fiú (Obr.1981:55), odig murt 'egy ember' (Wich.1901:87). Ha azonban van a szereplőnek tulajdonneve az az udmurt népköltészetben általában valóságos embernév, s szinte kivétel nélkül keresztnév. Ennek oka, hogy az udmurt népköltészetből majdnem teljesen hiányzik a mítikus- és hőskölteszet. A meglévő néhány ilyen típusú szövegben általában vorsudnevek szerepelnek személyek neveként.

Az a tény, hogy egyrészt a csoportnevek hiányoznak a népköltészetből, másrészt hogy az udmurt eredetű nevek száma itt sokkal alacsonyabb, mint a közlésekben, arra figyelmeztetnek: az udmurt névtan vizsgálatakor nagy óvatossággal kell eljárni, mikor a folklórt forrásként alkalmazzuk. Úgy tűnik, hogy a folklór szövegek alkalmasak az orosz eredetű embernevek hangtani vizsgálatára, s mint alább látni fogjuk, alkalmasak arra, hogy mondattani, alaktani vizsgálatoknak vessük alá az előforduló emberneveket. Nem használhatók viszont olyan, a névtanba tartozó

vizsgálatok elvégzésere, hogy milyen az egy vagy több elemű, különböző fajtájú embernevek használati köre, milyen a több elemű embernevek szerkezeti felépítése, milyen típusú embernév fajták léteznek a nyelvközösségben, ill. ezekre a kérdésekre csak korlátozott érvényű válaszokat lehet adni.

A közlés-szövegek értéke már más. Azokban több a felsorolás jellegű embernév ismertetés (ezek szinte névjegyzékek), számos esetben adatot szolgáltatnak az egyes embernévfajták használati körére. Sajnálatos, hogy mivel ezeket a szövegeket nem névtani céllal rögzítették, információik eltérő értékűek.

4.4.3 Embernevek a mondatban

Az udmurt nyelv szinkron leíró nyelvészete a névszóragozásban 15 esetet és két számot (Sg és Pl) különböztet meg. A leíró nyelvészeti összefoglaló munka (SzovrUd) az esetek tárgyalása során, a modern udmurt szótár (URSz,2) pedig ragozási táblázatában jelzi, hogy az udmurt nyelv névszóragozási rendszeréből a beszéd során nem használják mind a 15 esetet az élőt jelentő lexikai egységek ragozására.

Az élőt jelentő szavak ragozására használt esetek a jövetkezők: nominativus (Nom), accusativus (Acc),genitivus (Gen), ablativus (Abl), dativus (Dat), caritivus (Car), adverbialis (Adv), instrumentalis (Ins), approximativus (Appr).

Az általam megvizsgált szövegekben az embernevek a következő grammatikai esetekben álltak:

a. Nom (-0): Oñisa apaj mar luid 'Onyisza nénike mivé lettél?' (Munk.1887:150, népdal első sora)

b. Acc (-ez): Koĺa Vaĺajez eťe 'Kolja hívta Valjat' (Obr.1981:70, közlés)

c. Gen (-len): Roman Karťinlen ogpol kozez išem 'Krisztina Romanov birkája egyszer elveszett' (Obr. 1981:126, közlés)

d. Dat (-li): Agatjapeez Miškali baśtizi iṅi 'Agata nénit Miskának (értsd: Miskához) adták' (Mat.1981:33, közlés)

e. Abl (-leś, -liś): jua pop Ivanliś 'kérdi a pap Ivántól' (Munk.1887: ?, mese)

f. Ins (-en): Pavolenlen Didikenlen nilzi vortkem 'Pavolnak és Didiknek lánya született' (Obr.1881:263, közlés)

[?g. Vocativus (-e): oj, Bektemire, ćibor bodije, kićći minid čez-pi utćani 'jaj, Bektemir, szép legény, merre mentél kacsafiókát keresni? (értsd: tartozott az ördögnek egy úttal) (Wich.1901:2, közmondás)]

4.4.4 Az embernevek mint mondatrészek

Az egyes grammatikai esetek a mondatban más-más mondatrészi szerepet töltenek be. Hasonlóan: más-más grammatikai esetek is betölthetnek azonos mondatrészi szerepet.

4.4.4.1 Alany

A votják mondat alanyának jellemzője, hogy van esete (Nom), száma (Sg/Pl), személye (Px), determinálható, többé-kevésbé kötött szórendi helye van, ha megszólításként szerepel jellegzetes hanglejtés, hangmagasság és hangerősség jellemzi.

A köznévvel kifejezett alanynak különböző változatai vannak:

a. megnevező alany (NomNom)

b. megszólító alany (NomVoc)

Ezekben a szerepekben embernevek is előfordulhatnak.

a. A megnevező alany morfológiailag lehet:

a.a NomAbs/Sg/Pl: 0 morfémás (Sg) vagy -jos morfémás (Pl)

odik šuldir nunale Onton valze kizkiz 'egy szép napon Onton befogta a lovát' (Obr. 1981:54)

tańi Bajbek poćinkaiś Viťa dorami uliz 'Akkor a Bajbekbeli Vitya nálunk lakott' (Obr. 1981:242)

a.b NomPx: mind Sg, mind Pl alakban felvehet mind a három személyben Px-t

Mikalajed lutškam 'Mikaljátok ellopta' (Wich.1893:104)

Ondrejez vile śalkiz no jiraz kork 'плунюла на своего Ондрея и бац' (Obr. 1981:115)

Pogijez soje čup karoz 'Pogija ót megcuppantja' (Munk. 1887:238)

okpol Nadimi, baddźimes śestree 'egyszer Nágyánk, a nagyobbik nővérem' (Obr. 1981:241)

a.c NomIns: ebben a szerepében az instrumentalis ragja páros alany egyik vagy mindkét tagján megjelenve a megnevezettek együttes létét fejezi ki.

Darjajen Marja vače uśko 'Darja und Marja sehen einander an' (Wich. 1901:32)

Darjaen Marjaen uače pumit' učko 'Darja und Marja sehen einander an' (Wich. 1901:43)

Pedoreen Pavolen pinal pilatini dauzi 'Pedora és Pavel mentek a gyereket megkereszteltetni' (Obr. 1981:263)

a.d NomPoss: ebben az esetben az -o nomen possessoris képző a páros alany egyikén vagy mindkettején megjelenve a két megnevezett együvé tartozását fejezi ki (erre nincs példa tulajdonnevek körében a feldolgozott anyagban)

b. a megszólító alany kifejezésére a puszta névszó, egy -j elem, Px, vagy a kettő kombinációja (-j+Px), az orosz eredetű (?) -u szolgálhat (SZÍJ 1986:157)

A vocativusnak, mint önálló esetnek a megléte vagy meg nem léte vita tárgya. Tepljasina (1975) összefoglalta az udmurt vocativusra vonatkozó ismereteket. SZÍJ Enikő kandidátusi értekezésében áttekinti a kérdés irodalmát, a rokonnyelvi és areális párhuzamaikat, és ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy az udmurtban nem önálló eset a NomVoc. Az ebben a szerepben fellépő -j inetimológikus hiátustöltő (jóllehet, mint SZÍJ megjegyzi, a hiátustöltő nem permi jellegzetesség) (SZÍJ 1986:169-182).

en gine berdi Marjaje 'weine doch nicht liebe Marie' (Wich. 1893:74)

oj, Bektemire, čibor bodije, kičči minid čez-pi ut'čani 'jaj, Bektemir, szép legény, merre mentél kacsafiókát keresni?' (Wich. 1901:2)

marvim ved, Galu, t'at'ames kulakjos vuizi 'ведь того, Галечка, отца насего кулаки убили' (Obr. 1981:125)

Ľeľi, Ľeľi niriś jaraton 'Léna, Lénocska, első szerelmem' (Obr. 1982:43)

A többes számú alakok a tulajdonnév esetén sajátos jelentést hordoznak. Jelentésük a magyar -ék többesjel használatnak felel meg (pl. Szabóék): Śiṅtem Arkip Sandios 'Vak Arkip Szandiék (egész családja anyástól gyerekestől)' (Obr. 1982:55)

taṅi Martiṇ viżios no Izjirjosleś Ľukiśkemin 'íme, a Martin vižibeliek is az Izjiréktól elváltak' (Obr. 1982:55)

teṅ Fedotovjos, pe, Oľok Vaśaosṅiś potimin 'íme Fedotovék Oljok Vászjáéktól származnak' (Obr. 1982:122)

Veršiṅiṅṅos, pe, Isaj viżijiś vuiľľam 'Versinyinék az Iszaj nemzetségből valók' (Obr. 1982:122)

soku-aj Sankaos Romanjosiṇ čoš ulo na val 'akkor még Szankáék Ramonékkal együtt laktak' (Obr. 1981: 127)

4.4.4.2 Tárgy

A votják mondat tárgyának jellemzője, hogy - az alanyhoz hasonlóan van esete (Acc), száma (Sg/Pl), személye (Px) és determinálható.

A tárgy szerepét betöltő szó a legtöbb esetben főnév, de lehet más főnévként használt szó is a mondat tárgya. A tárgy lehet infinitivus is.

A főnévi tárgy morfológiailag kétféle lehet:

a. ragtalan,

b. ragos.

A ragtalan (tkp. NomAbs) alakot csak egyes számban és csak határozatlan vagy általános tárgy kifejezésére használják. (Többes számban mindig van ragja a tárgynak.)

Ragos a tárgy, ha határozott. A AccAbsSg alakja -ez, -jez, az AccAbsPl alakja -iz/-ti. Az egyes számú alakok használata a szótő vislkedése alapján oszlik meg: magánhangzó végű szótő után a -j-s, mássalhangzós tő után az -e-s allomorf használatos. A többes számú alakok egymással szabadon váltakozó alakok a mai irodalmi nyelvben. Nyelvjárási különbség van közöttük: az -iz a déli, a -ti az északi nyelvjárások által használatos alak.

Van a tárgynak -e ragja is. Az -e végződés a birtokosragozásban és egyes névmásokon jelenik meg. Eredetét tekintve tőhangzó, amely mögül lekopott az accusativus eredeti -m ragja.

Az udmurtban akkor is mindig ragos a tárgy, ha birtokos személyjellel (Px) ellátott szó tölti be ezt a mondatrészi szerepet.

SUIHKONEN a tárgyat korpuszában a következő alakokban találta.

A tárgy alakja	db	%
Nominativus	141	24,7
Acc (-e)	57	10,0
Acc & Px	195	34,2
Acc (-ez)	89	15,6
Acc (-iz,-ti)	17	3,0
Inf. v. inf.sz.	65	11,4
Több tárgy	7	1,2
Összesen	571	100

(SUIHKONEN 1990:III. mell. 36.tábl.)

A fent elmondottak alapján természetes, hogy a tulajdonnév tárgyként - mivel minden esetben határozott - csak Acc raggal fordul elő.

AccAbsSg: Ontones sude eťizi 'hivták Ontont a bíróságra' (Obr.1981:54)

Koĺa Vaĺajez eťe 'Kolja hívta Válját' (Obr. 1981:70)

Ćokmorez kentek keltizi 'Csokmort asszony nélkül hagyták' (Mat. 1980:132)

todźikod-a, gir, uk Šuši Ťopanes? 'Biztos emlékeszel Süvöltő Tyopánra?' (Obr. 1982:122)

so čeber Malańez kin us tod medam? 'azt a szép Malanyát ki ne ismerné?' (Obr.1981:228)

AccPx: so keĺtem Zek jirze 'otthagyta Nagyfejűjét' (Obr. 1981:118)

Innakej Odot'se Pereś gine šue vilem 'Innakej Odotyáját csak Öregnek hívta' (Obr. 1981:118)

Pogize addźe ' Pogiját látja' (Munk.1887:235)

Oĺoškaleś Marzijaze žot-žot čupane pote 'Oljoskának Marziját nagyon meg szeretném csókolni' (Mat. 1981:97)

4.4.4.3 Határozók

Az udmurtban a határozók kifejezésére ugyanazok a nyelvi eszközök alkalmasak, mint a többi finnugor nyelvben. A határozók

kifejezhetők ragos névszóval, névutós szerkezettel, határozószavakkal és igenevekkel. Az udmurt esetrendszer 12 ragja fejezhet ki határozói viszonyt. Ezek közül - mint már volt róla szó - a helyjelölő esetek ragjai élőt jelentő szavakra nem kerülhetnek. A tulajdonnevek esetében a következő példákkal találkoztam a feldolgozott anyagban.

társhatározó: mi Viťen vaco kiĺim gurte 'mi Vityával ketten otthon maradtunk' (Obr. 1981:128)

Oĺošen mon das kik ar uli 'Oljával 12 évig éltem' (Obr. 1981:40)

részeshatározó: Agatjapeez Mikaśli berlo baśtizi iñi 'Agatját aztán Miksának adták' (Mat. 1981:33)

állandó határozó: jua pop Ivanliś 'kérdi a pap Ivántól' (Obr. 1982:124)

aĺi taṅi Ćokmorleś veralom 'beszéljünk például Csokmorról' (Mat. 1981:133)

névutós helyhatározó: Kaťar dori Íukaśkilimi 'Katyerin [háza] körül gyülekeztünk' (Obr. 1982:119)

határozó, a tulajdonnév Px-szel:

odi' Vaśami śana 'Vászjánk körül' (Mat. 1981:36)

Fentebb arról volt szó, hogy az élőt jelentő főnevekkel a helyjelölő esetek nem szerepelhetnek. CSùCS (1989:34) megjegyzi, hogy az élőt jelentő főnevek akkor ragozódnak a helyet jelölő kázusokban, ha azokat átvitt értelemben használják, pl. dišetiśin uža 'tanárként (Iness) dolgozik'. Az általam feldolgozott anyagban a beszermán nyelvjárásból találtam olyan példát, amikor tulajdonnév helyjelölő esetben áll:

gužem kuaźen Ośippińiśen til potiz no Nazarpioslen korka palazi koškiz 'nyáron az Oszipfiak [házá]nál [Egr] tűz támadt és a Nazarfiak háza felé haladt' (Obr. 1982:118)

Ez a példa is mutatja, hogy ilyenkor a tulajdonnév bizonyos értelmű átvitt használatáról van szó: mindig többet jelent magánál a névnél, ebben az esetben magát az épületet.

4.4.4.4 Jelzők

Jelzőként melléknév, melléknevet helyettesítő névmás, melléknévi igenév, számnév és főnév kerülhet mondatba. A jelzőt az udmurt nem egyezteti a jelzett szóval, bár a mai köznyelvben előfordul, hogy a melléknévi jelző felveszi többes számú alaptag esetén a többes szám jelét. A jelzőt is el lehet látni az -ez determinatív végződéssel, s ebben az esetben a jelző is ragozódik. Számnév után a főnév általában egyes számú, de a mai beszélt nyelvben sűrűn találkozunk azzal a megoldással, hogy a számnévi jelzőt követő névszó felveszi a többes szám jelét.

Birtokos szerkezetekben a jelző szerepét betöltő szó kétféle szuffixumot kaphat. Ha a birtok a mondatnak alanya vagy más mondatrésze - de nem tárgya -, akkor a birtokosjelző genitivusban áll. Ha a birtok a mondat tárgya, akkor a birtokos jelző ablativusi ragot kap. A birtokszó mindkét esetben felveszi a megfelelő számú és esetű Px-et.

Az embernevek körében a feldolgozott szövegekben birtokos jelzős szerkezeteket lehetett megtalálni.

Rag nélkül: Kereń šude vore 'Kereny jó sorsa' (Wich.1893:131)

Śerka Pedor korka 'Szerka Pedor háza' (Mat. 1981:41)

Oĺoš Peťa kije 'Oljos Petya kezébe' (Obr. 1981:289)

Gen raggal: Roman Karťinlen ogpol kozez išem 'Krisztina Romanov birkája egyszer elveszett' (Obr. 1981:126

Abl raggal: Oĺoškaleś Marzijaze žot-žot čupame pote 'Oljoskának Marziját nagyon szeretném megcsókolni' (Mat.1981:97)

4.5 A feldolgozott szövegek jellemzése

A korábban felsorolt művek forrásként feldolgozott szövegeit az alábbiakkal jellemezhetjük:

4.5.1 A források statisztikája

a. a szövegegységek száma: (kb.) 1500

b. a lexikai egységek száma: kb. 130.000 (oldalanként átlag max. 60 lexikai egységgel számolva)

c. önálló (egységnek felfogható) embernevek száma: **386** (ismétlésekkel: 1274, azaz a teljes anyagnak kb. 1 %-a)

d. a 386 embernév fajta szerinti megoszlása:

d.a férfiak neve: 152

d.b nők neve: 85

d.c GN: 149

e. nyelvi eredet szerinti megoszlás:

e.a udmurt eredetű: 91 név, ebből férfi neve 29
nő neve 19
GN 43

e.b orosz eredetű: 253 név,ebből férfi neve 103
nő neve 57
GN 93

e.c tatár eredetű: 26 név, ebből férfi neve 17
nő neve 6
GN 3

e.d bizonytalan: 16 név, ebből férfi neve 4
nő neve 2
GN 10

4.5.2 A férfiak nevei között egy-, két- és háromelemű neveket találunk. A nevek többsége egyelemű. Kételemű név van 53, háromelemű név pedig kettő (2).

4.5.2.1 A kételemű nevek többsége **GN szerepű NGN + NGN** szerkezetű, számuk 32. Ezek valódi kételemű nevek (ezekről később részletesen szólok). A fenmaradó 21 embernév egy NGN-ből és egy névtartozékból (utójelzőből, DEME 1986:286) áll, azaz **NGN + utójelző** felépítésű. Az utójelző szerint csoportosítva az alábbi megoldásokkal találkozunk.

A név első eleme NGN, az utójelző rokonsági terminus. SZÍJ rokonságnév monográfiájában az ilyen típusú neveknek négy változatát ismerteti. A szerkezetben az NGN lehet:

a. a megnevezett saját neve: Mardan ataj
b. közvetítő rokon neve: Petir kišno 'Petir felesége'
c. gyerek neve birtokos jelzőként: Vaňalen anajez 'Ványa anyja'

d. a szerkezet **NGN + pi** felépítésű (SZIJ 1986:219)

(Megjegyzendő, hogy a d. típus elüt a többitől, valójában nem sorolható ide, mivel ez az embernév nem NGN, hanem GN szerepű.)

NGN + babaj/babam	2 adat:	Atinaj babaj (Mat.1980:176)
		Kiril babam (Obr.1982:117)
NGN + agaj	4 adat:	Ćokmor agaj (Mat.1981:138)
		Mikajla agaj (Munk.1187:38)
		Miklaj agaj (Mat.1981:133)
		Temirkej agaj (Mat.1881:133)
NGN + ataj	1 adat:	Mardan ataj (Wich.1901:98)
NGN + buba	1 adat:	Ondrej buba (Obr.1981:111)
NGN + dada	2 adat:	Miśa ďaďa (Obr.1981:111)
		Oľe ďaja (Obr.1981:242)

A több elemű név első eleme NGN, az utójelző foglalkozásnév (**foglalkozásnév**: olyan névelemként használt szó, amely nem rokonsági terminus): összesen 11 adat van erre a típusra.

NGN + ataman	1 adat:	Ćirkej ataman (Mat.1981:80)
NGN + bakatir	3 adat:	Peľga bagatir (Munk.1952:228)
		Selta bakatir (Munk.1887:62)
		Śudja bakatir (Munk.1952:228)
NGN + kudo	2 adat:	Mośej kudo (Wich.1893:74)
		Pisleg kudo (Wich.1893:92)
NGN + kupec	1 adat:	Ďaď kupec (Obr.1981:43)
NGN + kuzo	2 adat:	Kuzim kuzo (Wich.1893:92)
		Voloďaj kuzo (Mat.1981:107)
NGN + pop	2 adat:	Iľľa pop (Obr.1981:48)
		Mikaľľa pop (Munk.1887:88)

4.5.2.2 Háromelemű nevek között csak kettő olyan található a feldolgozott anyagban, amelyet férfiak viseltek . Az egyik szerkezete: ***[GN+ NGN]+ NGN,*** (ahol a zárójelben álló rész beĺak név + apa neve [NGN]): Biĺo Kikon Jura. A másik név többesszám jellel ellátva szerepel, szerkezete **apa ragadványneve + apa neve [NGN] + saját NGN:** Śintem Arkip Sandios.

4.5.3 A női nevek 69 %-a orosz eredetű. A teljes anyagban csak 2 (kettő) név fordul elő többször: Maša és Palaḍa (mindkettő kétszer, a két Palaḍa MUNKÁCSI adatközlője).

A női nevek szerkezetüket tekintve nagy többségükben egyelemű nevek. 16 név kételemű, s nincs kettőnél több elemű név.

4.5.3.1 Kételemű nevek

A név első eleme NGN, az utójelző rokonsági terminus

NGN + apaj	3 adat:	Gijsil apaj (Mat.1981:133)
		Matron apaj (Munk.1952:179)
		Ońisa apaj (Munk.1887:250)
NGN + kenak	3 adat:	Anna kenak (Mat.11981:87)
		Marpa kenak (Obr.1981:114)
		Sersak kenak (Mat.1981:39)
NGN + kišno	1 adat:	Śenka kišno (Mat.1981:41)

Az utolsó két nevet leszámítva minden esetben a megnevezett neve mellett áll a rokonsági terminus. Az utolsó kettő "valódi" udmurt asszonynév ("rokonságnév pótló név" SZÍJ 1986:222): Śenka a férj neve, Sersak pedig azé a falué, ahonnan az asszony származik. (SZÍJ rokonságnév monográfiája nem említi az utóbbi lehetőséget.)

A név első eleme GN szerepű NGN, a második elem NGN. Ha nem közlik a forrásban, hogy a név első eleme, amely mindenkor férfi neve, az apa vagy esetleg más felmenő férfi rokon neve, akkor azt utólag a szövegből nem lehet megállapítani (4 adat).

Egy esetben találkozunk olyan kételemű névvel, amikor az első elem GN, a második elem pedig egyéb szó: Vatka kopla (Munk.1952:453).

4.5.4 A GN (csoport) nevek

Az említett forrásokban 149 GN csoportba sorolható embernevet találunk. A GN neveket tartalmazó szövegek száma nagyon alacsony, minössze 19 szövegben találkozhatunk velük. A GN csoportba sorolható nevek közül 71-et 2 (kettő) szöveg tartalmaz. Ezek között 37 név található beĺak ńim megjelöléssel. A többi esetében valójában eldönthetetlen, hogy beĺak, korka (vagy esetleg nem is GN, hanem kušem) ńimről van szó. Négy adat mellett a viži megjelölés található, de a szövegösszefüggés nem igazít el abban, hogy itt valóban nemzetségnévről van-e szó, nem pedig családi névről.

A GN-ek fajta szerinti szétválasztása nehéz. Csak abban az esetben állíthatjuk erről vagy arról a hangsorról, hogy az egy bizonyos fajta GN csoportba sorolható, ha a forrásban direkt módon megmondják, vagy a szöveg közreadójának értelmezéséből kiderül, hogy az adott hangsor melyik GN csoportba sorolható. Csupán néhány esetben volt lehetséges a forrás szövegének elemzése alapján megállapítani egy-egy hangsorról, hogy melyik udmurt GN csoportba tartozik.

Arra nézve, hogy egy faluban milyen rend szerint születtek/nek a GN-ek, nem tudunk szabályt adni. Az látszik csak bizonyosnak, hogy a kételemű név használata általános. Az ilyen embernév második eleme minden esetben NGN fajta (muńco ńim vagy ńim azaz fürdóben adott vagy a keresztségben kapott) név. Több elemű név esetében az NGN fajta név sosem lehet kušem ńim azaz ragadványnév.

A kételemű nevek első, azaz GN eleme már többféle eredetű lehet. A feldolgozott forrásokban a következó változatokkal találkoztam:

I. kételemű nevek, amelyeknek első eleme GN

a. a **GN** az **apa NGN**-jéből alakul:

Ośip Valja, Ćumer Ośip fia (Mat.1981:28)

Kuźma Oćan, Maksin Kuźma fia (Mat.1981:28)

b. a **GN** a **nagyapa NGN**-jéből alakul:

Lukjan Miša (Obr.1982:55)

Urik Vaĺa, Urik Mivor fia (Mat.1981:28)

c. A **GN** az **anya NGN**-jéből alakul (ez lehet kušem ńim is):

Didik Peta (az anya egyedül él, neve Didik) (Mat.1981:28)

d. a **GN beĺak ńim**:

T'oro Pet'a, Keži Mikolaj, Martin Vaĺa (Mat.1981:28)

e. a **GN** egyéb, **azonosíthatatlan GN**:

Karpa Selfon 'Ксенофон из рода Карпа (Морозов)' (a szöveg nem teszi lehetóvé annak megállapítását, hogy a Karpa milyen eredetű. A род szó azt feltételezi, hogy ez a név beĺak vagy viži ńim, de hogy melyik azt nem lehet megmondani.) (Mat.1981:28)

II. kételemű nevek, amelyeknek első eleme kušem ńim

a. a kušem nim saját név:

Palśuj Mikolaj , Pići Mikonor 'Féllábú Mikolaj', 'Kicsi Mikonor' (az előbbi az utóbbi apja) (Mat. 1981:28)

b. a kušem ńim az anya ragadványneve:

Tukĺaći Olekśej, Tukĺaći Peĺga fia (tukĺaći 'nászasszony; néni') (Mat.1981:28)

Az udmurt névtanban igen kevés írás fogalalkozott a többelemű nevekkel. Az alábbi összefoglalás (DEMIN-ARHIPOV 1976) kiegészíti a feldolgozott szövegek adta képet, s egyúttal igazolja azokat a szavaimat, amelyek a folklór- s más nem névtani céllal gyűjtött szövegek névtani forrásként való felhasználthatóságának korlátozottságáról mondtam.

Az említett cikk is a többelemű név első eleme szerint csoportosítja a neveket. E szerint az összetett nevek első eleme lehet:

a. "személynév", ami

a.a az apa NGN-je: Makśiń Ziña 'Makszim lánya Zinya'
Volod Vova 'Vologya fia Vova'

a.b a nagyapa vagy a dédapa NGN-je:
Ispir Geńa 'Szpiridon unokája Genya'
Vańka Ĺida 'Vanyka unokája Lida'

a.c az anya NGN-je: Ĺidia Vaśa Gaĺa 'Lidia gyermeke V.G.? vagy Lidia Vaszja gyermeke Galja' (a szerzőt láthatóan nem zavarja, hogy ez egy háromelemű név,

s azt nem mondja meg, hogy a Vaśa milyen elem.)

a.d a nagyanya vagy a dédanya NGN-je:
Kaťarin Viťa 'Jekatyerina unokája Vitya'

a.e a fivér vagy a nővér NGN-je:
Peťa Toía 'Petya öccse Tolja'

[a.f rokon, ismerős NGN-je: (sem a cikkben, sem a forrásaimban nincs rá példa)

a.g férj vagy feleség NGN-je: (sem a cikkben, sem a forrásaimban nincs rá példa)]

b. ragadványnév, ami lehet

b.a a megnevezett saját ragadványneve:
Śaídi Toía 'Katona Tolja'

b.b családtag ragadványneve: Opiť Geńa, Kormiš Žeńa

[b.c rokon, ismerős ragadványneve: (sem a cikkben, sem a forrásaimban nincs rá példa)]

b.d a falu neve: Musugan Kaťer

c. népnév, amely a beköltöző családok vagy feleségek nemzetiségét jelzi: Ďžu Ńina, Biger Vaśa, Beserman Tańa 'Orosz Nyina, Tatár Vaszja, Beszermán Tánya'

d. "rokonságnév", amely

d.a korka ńim (legtöbbször az ősök ragadványneve):
Gorda Nasta 'Naszta a Gorda `vörös` házból', Poíi Śergej 'Szergej a Poíi házból)

d.b "nemzetségnév" (viži ill. beíak ńim):
Śędpi Geńa 'Genya Śędpi `fekete fi` nemzetségből'

d.c vorsudnév: Ďžumja Vaĺa 'Valja a Dzumja nemzetségből', Durga Agusta 'Agusta a Durga nemzetségből' (ATAMANOV [1988:130] is említi, hogy vorsudnév is lehet kételemű név előtagja.)

e. helynév

e.a ahonnan a feleséget hozták: Pebja ken, Durga kenak

e.b ahonnan a család beköltözött: Kurogurt Diňa

e.c körzet, ketület neve: Glazkar pal Duňa 'Dunya glazovi részről' (DEMIN-ARHIPOV 1976; vö. Rábaszentandrás ragadványneveivel, BALÁZS 1982.)

A cikkben láthatóan nem tesznek különbséget a valódi kételemű nevek és az utójelzővel létrejött kételemű nevek között. Valamilyen oknál fogva az utójelzős nevek közül csak az asszonynevek említődnek meg, jóllehet láthattuk, azoknak többféle változata is van. Az írásból azt sem lehet megtudni, hogy egy-egy kételemű név előtagjáról minek alapján állapították meg annak eredetét. Mint látható, s mint korábban már volt róla szó, az előtag eredetének megállapítása magából a nyelvi adatból lehetetlen, mivel annak eredetét - azon kívül, hogy nő vagy férfi viselte névről van szó - semmi nem árulja el. (Női ill. férfi névi mivoltát is csak kompetencia alapján lehet eldönteni.) Nincs grammatikai elem, amely a kételemű név előtagjának eredetét elárulná. Az eredetet csak a szociális környezet ismeretében lehet megállapítani. A fenti felosztáskor tehát a szerzők homálybna hagyott ismereteiben vagyunk kénytelenek megbízni (ez alól kivétel talán a vorsudnév. Bár itt is kérdéses - a meglehetősen kevés példa miatt -, hogy a vorsudnév csak a feleség kételemű nevének előtagja lehet-e, vagy a család más tagjáé is.)

Fontos különbséget tenni a valódi kételemű nevek és az utójelzős kételemű nevek között. Meg kell tennünk a különbséget a valódi kételemű nevek körében a **GN+NGN** és az **NGN+NGN** típusú kételemű nevek között is. A szövegek emberneveinek csoportosítása során erre törekedtem.

Az udmurt többelemű nevek rendszere tehát a következő:

I. valódi kételemű nevek

a. GN + NGN szerkezetűek

b. NGN + NGN szerkezetűek

II. utójelzős kételemű nevek

Az utóbbi csoport kételemű névként való felfogása kérdéses lehet. Azért döntöttem úgy, hogy kételemű névként, s nem egyéb kategóriaként fogom fel, mivel az udmurt névrendszerben az asszonyok megnevezésére sokszor kizárólagosan az ilyen típusú nevet használják. Így ezeket az elnevezéseket a tulajdonnév kategóriájába kell sorolni az udmurt esetében. Amennyiben viszont az asszonyok neveit a fenti elv alapján ide soroljuk, nem zárhatjuk ki a többi, hasonló szerkezetű embernevet sem ebből a körből.

A fenti felosztás is jelzi, hogy a kételemű név GN eleme nemcsak férfi viselte név, s nem csak az apa neve lehet. Ezért talán nem szerencsés az udmurt névtani szakirodalomban legújabban bevezetett патроним terminus (ATAMANOV 1988:130) ezeknek a GN-eknek az összefoglalására (tény, hogy jelentős számban apai, nagyapai stb. nevekről van szó). ATAMANOV a patronim összefoglaló néven a következő embernévfajtákat említi: korka ńim, viži ńim, iśkavin-beĺak ńim (ATAMANOV 1988:107). 10 oldallal később patronim alatt a korka, viži és kua nim-et érti. Meghatározása szerint patronim az

a név, ami a nagy- déd- vagy ükapa nevéből ered ill. valamely távoli férfiági rokon neve, akitól több család is származtatja magát egy faluban. Nem adja azonban a patronim név alatt összefoglalt nevek pontos meghatározását, csak orosz fordításukat (a kua ńim pedig egészen új terminus).

A GN öröklődik. Azok az adatok, amelyek szerint egy személynek több GN-je is lehet, arra figyelmneztetnek, hogy itt nem a szokásos családnév öröklésről van szó, s nem is a kultikus név (vorsudnév) hagyományozódási módjáról.

A fentebb már említett Martin Vaĺa gyermekkorában apja nevét viselte GN-ként, neve Mitrej Vaĺa volt. Hivatalos neve (ńimtul): Valerjan Dmitrievics Martinov. Azaz: gyermekkorában apja neve volt kételemű nevének előtagja, felnőttként beĺak neve (erről ld. fentebb) vált előtaggá, s ez a név a háromelemű név családnévi részének alapja.

Ez azonban nem volt általános szabály, hisz pajtásai között találjuk Keži Mikolaj-t, aki Keži Ośip fia (a Keži beĺak ńim). Ez a Keži Mikolaj még ugyanabban a szövegben - minden egyéb indoklás nélkül - Ośip Mikolaj néven, azaz apja keresztnevét kételemű nevének előtagjaként használva említődik.

Egy másik beĺak nevével öten is szerepelnek: Ćumer Śemjon, Ćumer Pedor (előbbinek apja), Ćumer Kosťa, Ćumer Kojik (előbbinek apja) és Ćumer Ośip. Ennek az utóbbinak fia azonban már Ośip Vaĺa.

Ezeket a tényeket egybevetve a korábban mondotakkal az állapítható meg, hogy a kételemű nevek első elemének (amely első elem általában GN szerepű) kiválasztása nem nyelvi, s még csak nem is egy, szigorú társadalmi szabály által választódik ki. A rendelkezésre álló szövegek és tanulmányok, mint források, nem

teszik lehetővé, hogy a kételemű név első elemének kiválasztásának (kiválasztódásának) módjáról a fenti általánosságnál többet mondjunk.

4.6 A vorsudnevek

4.6.1 Kutatásukról

A vorsud problémája már a legelső, 18. századi, udmurtokról szóló művekben felbukkan (MILLER 1791:8). A 19. században is mindenki, aki kapcsolatba kerül az udmurtokkal, ír életükről, nyelvükről, megemlíti a vorsudot, ír róla (GAVRILOV 1888, VERESCSAGIN 1886, PERVUHIN 1888, BOGAJEVSZKIJ 1888, SZMIRNOV 1890, WICHMANN 1892 stb.). Századunkban HUDJAKOV (1920) ír részletes dolgozatot a vorsudok neveiről. Hetven vorsud eredetű nemzetségnevet, ún. vorsudnevet közöl. E század hetvenes éveiben BUSMAKIN érinti a kérdést. Több, HUDJAKOV által nem említett vorsud nevét következteti ki helynevekből, a helynevek vorsudnevekkel való alaki hasonlósága alapján.

A kérdés legismertebb kutatója ATAMANOV, aki több művében foglalkozott a vorsudnevek alaki, történeti, etimológiai kérdéseivel. Legutóbbi munkájában a vorsudnévvel megnevezett nemzetségek ősi szállásainak felderítésére és a nemzetségi csoportok kirajzásának megállapítására tett kísérletet. Munkáira alább részleteiben is ki fogok térni.

Mikor a vorsudnevek vizsgálatát megkezdjük, első teendőnk magának a vorsud fogalmának, ennek a sajátos udmurt társadalmi intézménynek fogalmi tisztázása.

A vorsud ugyanis nem egyszerűen a nemzetség neve, hanem egyfajta kultusz tárgya, s mint ilyen társadalmi intézmény is. A hagyomány szerint az udmurtok ismerik nemzetségük nevét, azaz: melyik vorsudhoz tartoznak, melyik vorsud tagjai. S mint egy vorsud tagjai mind a házi szent helyen (a kuala nevű épületben), mind a nemzetség szent helyén (buddžim kuala) mutatnak be részére áldozatokat. A kualában a ház őrzőjének, a buddžim kualában a nemzetség fenntartójának.

ZELENYIN az, aki részletes tanulmányt szentel annak megállapítására, hogy mi is tulajdonképpen a vorsud. Vizsgálata szerint a vorsud

1. a kereszténység előtti szellemek egyike;
2. (általában) kör alakú háncskorsár, amely a kulában a mudor polcon áll, benne különböző vallási tárgyak;
3. nemzetségnév.

A vorsudok neveiben ZELENYIN három réteget különböztet meg:

1. növényi totemek maradványait;
2. állati totemek maradványait;
3. az ősnek, mint háziszellemnek létében való hitet.

Két fő időszakra bontja a vorsudkultuszt. Az első korszakban a vorsud növényi toteme az **anyaági** nemzetségnek, s ezzel összefüggésben név is, tulajdonképpen az női ős neve. A növényi totemek mellet találhatók ekkor állati totemek is, amelyek szerinte mint különböző foglalkozások (halászat, vadászat stb.) szimbólumai értelmezendők.

A második szakaszban a vorsud mint házi szellem-ős jelenik meg, aki a család szerencséjének őrzője (ZELENYIN 1980:127-130).

ATAMANOV (1988:21-22) nem vizsgálva a totemizmus kérdését (jóllehet ő is a totemizmus maradványának tartja a vorsudot [i.m. 45]), a következőkben foglalja össze a vorsud lényegét. A vorsud bonyolult társadalmi jelenség, amely különböző történeti korszakok nyomát viseli magán. Egyrészt családi-nemzetségi istenség, aki szernecsét hoz a család- és nemzetségtagokra. Másrészt magának az istennek konkrét ábrázolása, idol. Harmadrészben pedig rokonok egzogám csoportja. A családi-nemzetségi isten és a nemzetség neve általában egybeesett (de lehettek eltérések, erről fentebb).

Megállapítható, hogy ATAMANOV írásában ZELENYINT követve határolja körül a vorsudot. Egy lényeges elemmel egészíti ki azt: a vorsuddal megnevezett nemzetség egzogám csoport.

ATAMANOV említi még azt is, hogy a fentebb már jelzett kuala is viseli a vorsud nevét, s hogy az egy vorsudhoz tartozókat Možga pios, Kakśa pios, Egra pios stb. néven említik (pios 'gyerekek, fivérek; utódok').

Az orosz szerzők nem felejtik el PERVUHINra hivatkozva újra és újra megemlíteni, hogy a vorsud eredetű nemzetségnév anyáról leányra száll tovább, s így öröklődik (PERVUHIN 1888:126).

A vorsudnevek anyaági örökítése közel sem annyira bizonyos, mint azt az egybehangzó vélekedések alapján vélhetnénk. Elgondolkoztató, hogy az udmurt szerzők határozottan állítják, hogy anyáról leányra öröklődik ez az embernév, de minden esetben csak PERVUHIN a hivatkozási alap. (A vorsud az anya nemzetsége, amely lányáról száll unokájára, s így öröklődik. [PERVUHIN 1888:37] idézi ATAMANOV 1988:126). Ezzel szemben a nem udmurt kutatók (WICHMANN, VASZILJEV, HOLMBERG) ennek éppen az ellenkezőjét állítják. (Magam személyesen csak arról győződhettem meg, hogy a vorsudnevű

nemzetséghez való tartozást sokan még ma is számon tartják, de sokszor csak ATAMANOV kutatásaiból, ismeretterjesztő írásaiból tudják, hogy az ő falujukban milyen nemzetség élt. A kérdés azért is nehéz, mert igen érzékeny pontot érint, s az idegen nehezen fér a közelébe. Másrészt úgy tűnik, hogy nem élő már a hagyomány.)

A kérdés tisztázásához tekintsük át az egyes szerzők mondandóját a vorsudról.

VASZILJEV a következőket írja: ha ketten valakiről beszélgetnek, akkor arra a kérdésre, hogy **"Ki ez?"** a válasz a következő lehet: Ćola murt 'a Ćola nemzetség tagja'. Ćola pedig az **apa** ősanyja volt. Ha tovább firtatják a kérdést: **"Ki is hát tulajdonképpen?"**, ez lehet a további válasz: Jeremiaš, Možga Ivan fia (valószínűleg e helyett: Ivan Možga. Vö. a 102. oldalon: Pedor Imeś 'Teodor felesége Imeś' [ahol az Imeś vorsudnév, mint a Možga is]). Azaz - VASZILJEV szerint - az apa Ivan, az anya Ivan felesége Možga. Ebből az következik, hogy Jeremiaš **anyjának apja** a **Možga** nemzetségből való, s így Jeremiaš anyja is, akinek mint férjezett asszonynak férje családjában vorsudneve lett korábbi egyedi nevei helyett egyedi neve. Jeremiaš **apja** viszont **Ćola** nemzetségbeli, mint maga Jeremiaš is (VASZILJEV 1902:43).

Az apaági öröklés mellett vall az az adat is, amely szerint a családi kuala teljes egészében a férj tulajdonában van. Az asszony ősanyját apja kualájában tisztelheti (VASZILJEV 1902:44).

WICHMANN írja, hogy új házba költözéskor az elköltöző fiú magával viszi a vorsudot (ill. annak egy részét vagy egyet a vorsudok közül). AMINOFFra hivatkozva így folytatja: "...rukouksessa on voršud nimi monikossa. Se osoittaa siis, että voršudeja oli monta, joista poika sai yhden. Luultava onkin, että

voršud-kopsassa on säiliössä jokaisen perheen jäsenen voršud, jonka hän sieltä voi saada, jos kotitalosta eroaa" (WICHMANN 1892:25). Ha ez így lenne, kellene információnak lenni arról is, hogy a férjhez menő lány viszi magával vorsudját, de erre utaló adattal nem találkozni.

4.6.2 A vorsudnevek nyelvi kérdései

A vorsud eredetű nemzetségnevek nyelvi, nyelvészeti problémáit ATAMANOV munkái alapján foglalom össze. Mivel ő kritikusan feldolgozza és felhasználja elődei eredményeit, elégséges a ő következtetéseivel egybevetni a sajátjaimat.

ATAMANOV írásaiban közreadja a vorsudnevek fonetikai variánsait (1978), etimológiáit, alaktani elemzését, helynevekkel való kapcsolatát (1980, 1988).

4.6.2.1 Fonetika

4.6.2.1.1 A magánhangzók terén négy tendenciát és több alternációt állapít meg. Rekonstrukciói az ősudmurtra vonatkoznak.

1. *ú > -ú ~ -u ~ -i ~ -i : *dúkja > Ta. dúkja ~ Zak. dukja ~ dikja; *búdja > ?búdja ~ ?bidja; *múńja > ?mińja ~ É minja

2. *ó > ó ~ e ~ o ~ e : *móńja > Ta. móńja ~ D K É meńja ~ ?mońja ~ ?meńja; *bódja > ?bedja ~ ?bodja; *dókja > K dekja ~ ?dokja

3. ó ~ ú : (itt csak kikövetkeztetett ősudmurt alakokról van szó. Mint ATAMANOV megjegyzi, a jelenség tisztázatlan, s úgy látszik, csak a vorsudnevekben őrződött meg.)

1. i ~ i : K džikja ~ K É džikja

4.6.2.1.2 A mássalhangzók esetében 6 fő jelenséget mutat ki.

1. ś ~ ć : K śelta ~ Zak. ćelta; É śura ~ É ćura; É K D śańja ~ Ta. ćańja
2. ć ~ š : LUPPOV ćudja ~ ?šudja
3. j-tlenedés néhány vorsudnévben: dokja > doka; uźja > uźa; leďźja > leďźa (Megjegyzi, hogy erre a jelenségre több példája nincs.)
4. Progresszív asszimiláció
   a. -p-, -b-, -d-, -g-, -k- valamint -ďź- és -ć- után a j-ből ďź lesz: ćabja ~ ćabďźa, ćudja ~ ćuďďźa
   b. -n-, -ń-, -m- után a követő -j-ből -ń- lesz: K veńja > K veńńa, K imjes > Zak. imńes; É K ďźumja > Kukm. ďźumńa
   c. a -j- hasonul a megelőző -š-, -Í- hangokkal: K É pišja > So. pišša; É K D So. saíja > saíía
5. Regresszív asszimiláció
   a. -d-, -t- a követő -ďź-, -ć-hez hasonul: K. Zak.ćuďďźa > Ta. ćuďźďźa; É K vortća > É K vorćća.
6. egy esetben szókezdő j- > ďź- változás: *jumja > Ba. jumja > É ďźumja

(A szerző minden hangváltozásra mutat be köznyelvi párhuzamokat.)

4.6.2.2 Morfológia

A vorsud eredetű nemzetségnevek morfémakomplexumok, amelyek az alapszóból és egy (vagy több) szuffixumból állanak. A szufixumok képzők.Egy esetben a vorsudnév elhomályosult összetétel.

Az alapszó az esetek többségében állatnév (részletesebben az etimológiák tárgyalásakor), de előfordulnak rokonsági terminusok, népnevek stb. is.

Az alapszóhoz ATAMANOV elemzése szerint 8 különféle szuffixum kapcsolódhat. Ezek:

1. -ja
2. -ka (~ -ga)
3. -ra
4. -ća
5. -ma

(6. -0 [ezt a legutóbbi munkájában nem említi])

Az egyes szuffixumokról az alábbiakat tudjuk meg:

1. -ja: az udmurtban nagyon produktív madárnév képzőként, egy -i ~ (-i) szuffixum, ami PU *-j-re megy vissza (ATAMANOV 1980:45). Az észtben hasonló szerepkörben található egy -ja ~ -jä képző. Sűrűn találkozunk ezzel a finnben is mint állatnévképzővel, sőt megegyező jelentéssel minden rokon nyelvben megtaláljuk, egészen a szamojéd nyelvekig.

2. -ka ~ -ga: a -ka képző mássalhangzós eleme PU *-k-ra megy vissza. Maga a képző képzőbokor, melynek második eleme az -a szuffixum. Az így létrejött képzőnek hangtani variánsa a -ga képző.

3. -ra: egy PU *rə̈ szuffixum származéka. A képző magánhangzó eleme -a, -ä, -e lehetett.

4. -ća: ez a képző szoros kapcsolatban van az udmurt -ćo képzővel. A mariban is van egy hasonló szerepű -ć (-eć), sőt más finnugor nyelvekben is (így a magyarban: lyuk ~ lyukacs).

5. -ma: ez a képző PU *-m és a már említett -a képző bokra. Ugyanerre a PU *-m-re megy vissza a mari -me képző is.

(ATAMANOV 1980-ban írott munkájában (43.p.) még külön képzőnek tekinti az -a-t. 1988-ban írt művében már nem említi. Úgy tűnik, hogy a korábban -a képzősnek vett neveket besorolta a -ja képzővel létrejöttek közé. 1980-as munkájában írja, hogy az -a-val képzett nevek kapcsolatba hozhatók a -ja képzős nevekkel. Eredetileg az -a képzősök is -ja képzővel jöttek létre, de a -j- már kiesett.)

Szinkrón leíró szinten a fenti képzők egyike sem produktív.

4.6.2.3 Etimológia

ATAMANOV 68 vorsudnév eredetű nemzetségnév etimológiáját adja (1980, 1988). A 68 név közül 36-nak van ATAMANOV szerint biztos etimológiája.

Az imént ismertetett szuffixumok szerint csoportosítva a következőket látjuk.

-ja: 33 vorsudnév született ezzel a képzővel, melyek közül 20-nek van biztos etimológiája. 1-nek lehetséges megfelelése van, 12 nem rendelkezik megfeleléssel.

-ka ~ -ga: 16 név található, közülük 11-nek van biztos etimológiája.

-ra: 5 név található, közülük 4-nek biztos etimológiája van, 1 bizonytalan.

-ča: ezzel a végződéssel 4 név van a listán, 1 biztos és 1 lehetséges etimológia, két szónak nincs megfelelése.

-ma: 3 nevet találunk, egy biztos etimológia.

Egyéb: 7 vorsudnév egyéb végződést kapott, közülük 2-nek van etimológiája.

[Az ESzUJ első kötetében (a-b) öt vorsudnevet kellene találnunk. Ezzel szemben csak kettő etimológiáját közlik. E kettőnek ATAMANOVnál nincs etimonja. Az etimológiai szótár az egyik esetben kérdőjellel, a másik esetben határozottan magadja az etimológiát. Ezeket itt most nem ismétlem el, mivel az alábbi elemzéseket nem befolyásolják. Ha szükséges, kitérek rájuk az adott helyen.]

4.6.3 Megjegyzések az eddigi kutatásokról

Összevetve egymással ATAMANOV fonetikai, morfológiai és etimológiai vizsgálatainak eredményeit ellentmondásokat találunk.

4.6.3.1 Fonetikai összeállítása nem következetes. Eredményeinek ismertetése során kérdőjellel jeleztem, hogy a kérdéses adat nem szerepel az adattárban ATAMANOV 1980:3-42), lelőhelye nincs. Tisztázatlan, hogy miért keveredik az ósudmurt kor a mai udmurttal. Mindezek alapján a fenti összeállítás nem alkalmas arra, hogy bármilyen következtetést levonhassunk belőle. Illetve egy következtetés adódik: a vorsudnevek variánsaiban nem jelentkezik (ATAMANOV adatai szerint) a közszavaktól eltérő magánhangzó alternáció, s így a várttól eltérő variáns. (Ez lehet fontos is, vö. alább az oroszból udmurtba átkerült embernevek hangtani tapasztalataival.)

4.6.3.2 Morfológiai elemzése is igen sajátságos. Az egyes szuffixumokat a szinkron formából vezeti le, sokszor ellentétben saját etimológiai eredményeivel. Ez a következetlenség különösen 1980-ban megjelent művére jellemző. Az 1988-as írásában már kevésbé következetlen. Igaz, itt elsősorban etimológiákkal foglalkozik, korábbi munkáinak etimológiáit vizsgálja fölül.

Az etimológiáinak elemzése után a 4.5.2.2-belitól eltéró képet kapunk a vorsudnevekben szereplő képzókról.

Az ATAMANOV által biztosnak ill. lehetségesnek tartott etimológiák alapján a vorsud eredetű nemzetségnevek morfológiailag (képzójük szerint) csupán négy csoportot alkotnak:

1. -a képzósök,
2. -ja képzósök,
3. -ga képzósök és
4. -0 képzósök (az alapszó maga a név) lehetnek.

Az ATAMANOV által -ra képzósöknek tartott vorsudnevek mind egyszerű -a képzós neveknek bizonyulnak.

Bigra (etimológiája bizonytalan, a biger 'tatár' szóval való kapcsolata kétséges)

Egra hanti ieur3, ioɣreɣ 'farkas' ~ manysi jewer 'nyáj, csorda', ~ komi jera 'jávorszarvas' ~ ?cser. jigar 'vadállat neve' < PFU j3g3ra

Jubera Dudm. juber 'rigó' ~ Éudm. juber 'seregély' ≈ komi jabir 'seregély' < ósp. *jab3r

Jura komi jera 'jávorszarvas' < ósp. *jöra

Śura udm śor 'nyest, nyuszt' ≈ komi śer 'ua' < ósp. *śer vagy *śer | mari surmanse ~ surmange ~ surme ~ sirme 'hiúz' ≈ lp. čorma, čierma 'farkas' ‖ jur. šarmik 'farkas' ≈ szelk. šuurem 'vadállat' (A permi nyelvekben *-rm- > -r- változás.)

Az etimológiák szerint az látható, hogy az ATAMANOV által szuffixumnak tartott -ra képzó -r-je nem a feltételezett képzó, hanem a szótó része. E szavak tehát -a képzósnek minósülnek.

[A Bigra vorsudnévnek van etimológija az ESzUJ (1988:178) szerint. Törökségi jövevénynek tartja és az alábbi nyelvek szavaival hozza kapcsolatba: tatár bekrä 'осетр'~ kirg. bekrä 'севрюга, осетр (пыба)' ~ türkm., csag. bäkrä ~ bask. bikre ~ üzb. bikri ~ kalm. bekr 'рыба'. Ez az eredeztetés is kizárja egy -ra szuffixum meglétét]

A -ja szuffixumos nevek elemzése igen sajátságos képet mutat. ATAMANOV minden -Ća (palatalizált mássalhangzó + -a) és -ja végzódésú vorsudnevet ebbe a csoportba sorol. Ez nem akadályozza meg abban, hogy például a Śańja ~ Ćańja vorsudnvet ne így elemezze: śan, ćan 'норка' + -a (sic!) szuffixum. Három esetben maga az alapszó szolgál vorsudnévként, minden változtatás nélkül (Dukja ~ dukja 'глухарь'; Kakśa ~ kakśa 'цапля'; Uĺa ~ uĺa 'пескарь'

Másik három esetben **alapszó végi palatalizált mássalhangzó + -a** szuffixum morféma komplexumról van szó (Leża, Maĺa, Uża). Ezek tehát (hasonlóan más korábban látott vorsudnevekhez) -a képzósek. Megjegyzendó, hogy a Maĺa etimológiája bizonytalan.

A többi esetben elfogadható a -ja szuffixum feltételezése.

A vorsud eredetú nemzetségnevek között 11 végzódik -ga elemmel. Ezek közül 7-nek van biztos etimológiája. 5 név -ka elemmel zárul. Az öt közül négynek adja etimológiáját.

Az első kérdés, hogy a -ga képzóbokor lehet-e a -ka képzóbokor hangtani variánsa. A.KÖVESI permi képzómonográfiája szerint a PU *-kk-ra visszamenó -ka képzó "mássalhangzó eleme minden funkcióban

és jelentésben, valamint valamennyi zürjén, permjék és votják nyelvjárásban -g-vel **nem váltakozó** k." (Kiemelés A.K.M.) (A.KÖVESI 1965:162). (Ugyanígy: LEHTISALO 1936:359-386.)

Ettől persze még előfordulhatna, hogy éppen a vorsud eredetű nemzetségnevek a kivételek. Ha azonban a feltételezett -ka szuffixummal képzett vorsudnevek etimológiájára tekintünk, el kell vetnünk a kivétel lehetőségét.

Az öt -ka végződésű vorsudnév etimológiája:

Kuaka < udm. kuaka 'varjú'
Paĺaka < udm. paĺaka 'tojófürj'
Pośka < udm. pośki 'fecske'
Ďžanka < udm. ďžani 'vizipók'
Kepka < ?

Az öt etimológiából két esetben maga az alapszó a vorsudnév, minden külön formáns nélkül,. Ezekben az esetekben tehát kizárható az alternáció alapjául szolgáló képzőbokor feltételezése. Egy esetben (Pośka) a -k- minden kétséget kizáróan a szótő része, tehát csak az -a a frománs.

A Ďžanka esetében elképzelhető lenne, hogy a zöngés mássalhangzó után a -k- zöngésedjen, ha a -ga a -ka variánsa, mint az a többi -ga esetében esetleg feltehető lehetne.

A -ga képzősnek tartott vorsudnevek közül 7-nek van etimológiája:

Durga < durga 'ganajtúró bogár'
Końga < końi 'mókus'
Možga < moś 'obi-ugor frátria'
Nilga < nil 'lány, nő'
Peĺga < peĺo 'fülesbagoly'

Purga < por 'obi-ugor frátria'

Urga < komi ur ~ fi. orava 'mókus'

Az etimológiák között van egy, ahol az alapszó maga a vorsudnév. Hogy ez ebben az esetben véletlen egybeesés, vagy valóban ugyanaz a szó, nem tudom eldönteni. Ha elfogadjuk ATAMANOV etimológiáit, akkor el kell fogadnunk a -ga képző létét is. Egy etimológia esetében merülhet fel jogos kétely: a Peíga < peío esetében. Nem tartom ugyanis valószínűnek, hogy a peío, amely egy -o melléknévképzővel a peí 'fül' szóból van képezve (a létrejött szó jelentése 'füles') etimonja lehetne a Peíga névnek. Arról esetleg lehet szó, hogy a peí szó más szuffixummal való képzéséről van szó a vorsudnév esetében. Ennek bizonyítása azonban nehézkes.

Feltűnő jelenség, hogy a 18. századi írott forrásokban sűrűn találkozunk egy -og ~ -eg embernévképzővel (férfineveket hoz létre). KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN (1976) kapcsolatba hozza ezt a képzőt az imént tárgyalt -ga képzővel (pl. Peíeg ~ Peíga). Nem foglal állást azonban abban, hogy a két képző egyidejűleg vagy más-más időben volt aktív, ill. ha egymást követő formákról van szó, akkor -og~-eg > -ga vagy -ga > -og~-eg volt a változás iránya.

A.KÖVESI képzőmonográfiája szerint a -ga képző -g- eleme PFU (?PU) *-nk-ra megy vissza. Denominális nomen képzőként deminutív jelentésű főneveket, madár- és halneveket képez. Alakja komi -g ~ -eg / -eg; KP. -og, ritk. -ig; udm. -ig/-k, -eg, -ek. A képző -k eleme az udmurtban másodlagos zöngétlenedéssel alakult ki. (A.KÖVESI 1965:165). Valószínűleg deminutív funkciójával kapcsolatos névképző szerepe is.

A képző magánhangzó eleme valószínűleg azonos a mai komiban -a, udmurtban -o alakban megtalálható, PFU *-p(?-k)-ra visszamenő

képzővel (A.KÖVESI 1965:127). Ennek a képzőnek a funkciója, mint FOKOS írja: "stellte nur ein auf eine gewisse Zusammengehörigkeit, eine gewisse Relativität hinweisendes, in erster Reihe Ortsbezienhungen bezeichnendes emphatises denominales (deminutives) Formans dar..." [FUF XXX,151] (idézi A.KÖVESI 1965:127).

Alapvető, egymáshoztartozást kifejező szerepére vezethető vissza gyűjtőnévképző szerepe, amely funkcióban igen speciálisan viselkedik (a példák A.KÖVESI idézett művéből valók): (WIED.) jugda 'Helligkeit' (V.Sz.Lu. jugid 'Licht; licht, hell, klar'); kurda 'Bitterkeit' (V.Sz.Lu. kurid 'bitter, Bitterkeit'); udm. (WIED.ˆ dźuzda 'Höhe' ~ dźidźit, K. dużet, dźużet 'magas' (Votj.sz.304.) (A.KÖVESI 1965:131).

Azt tapasztaljuk, hogy amennyiben az -a harmadik nyílt szótagot hozna létre, a második nyílt szótag magánhangzója kiesik. Ehhez hasonló jelenség, speciális hangtani környezetben az orosz jövevényszavak átvételekor is lejátszódott (CSÙCS 1972:39). Ez azt sugallja, hogy a jelenleg -ga formánst mutató vorsudnevek eredetileg -g (?-og/-eg) képzősök lehettek, s az összetartozást (egy nemzetséghez tartozást) kifejező -a képző hatására kiesett megánhangzó következtében jött létre az egységes [C]VCga morfológiai alak.

4.6.3.3 Etimológia

Etimológiáinak elfogadhatóságáról fentebb már tettem megjegyzéseket. Az etimológiákban elsősorban állatnevek (ragadozók, bogarak, madarak) szerepelnek. Néhány esetben népnévi eredetűnek véli a nemzetségnevet. Három esetben pedig matriarchátusból származó rokonságnevet tesz fel (Nilga, Meńja, Uża).

Az etimológiák részletes elemzését nem tudom vállalni. Az, hogy sok vorsudnévnek nincs elfogadott etimológiája, s hogy a morfológiai elemzés során jelentős ellenmondásokat lehetett kimutatni - ATAMANOV etimológiáit hipotetikusan elfogadva -, jelzik, hogy a vorsudnevek etimológiai kutatását közel sem lehet lezártnak tekinteni.

4.6.4. Következtetések

A fentieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a vorsud (a vorsudnév) olyan ősi maradványa az udmurt nép kultúrájának, nyelvének, amely valószínűleg a földművelésre való áttéréskor, annak megszilárdulásakor változott át totemisztikus ősből házi istenséggé. Ezzel egyidejűleg változhatott a szilárd nemzetségi rend szórt nemzetséggé, s alakult ki az annak megfelelő szórt nemzetségi tudat.

A vorsudnevekben a PFU *-p képző jelenik meg alapfunkciójában, -a alakban megőrződve. Ugyanez a képző -o alakban ma is produktív az udmurtban. Eredeti funkciójának erőssége miatt nem játszódott le a vorsudnevekben az udm. -a > -o változás. "A nyelvtörténet arra taníť minket, hogy ugyanaz a képző két alakban nem élhet sokáig. Vagy kiveszik az egyik, s aztán legfeljebb csak megmerevedett szólásokban, stb. maradnak nyomai, vagy pedig a két alak jelentésbelileg differenciálódik, más-más jelentéstani szerep betöltésére használja fel őket a nyelv" (LAKÓ 1935:32). Az udmurtban mindkét eset megtörtént: az -a képző eredeti alakjában is fennmaradt: kenira-šid (U) 'ryynisoppa', de az -o ~ -a azonos eredetű képzők jelentésmegoszlása is lejátszódott.

4.7 Az egyedi személynevek problémája is a sokat tárgyalt kérdések közé tartozik az udmurt névtanban. Sok kisebb-nagyobb dolgozat foglalkozik az embernevek e csoportjával (KELJMAKOV 1973:59, BUSMAKIN 1970,1, TEPLJASINA 1970,1,2 stb.).

A vorsudnevek - mint láttuk - teljes egészében udmurt nyelvi anyagból kerülnek ki (az egyetlen eddigi kivétel a Bigra, ha helytálló az ESzUJ etimológiája). Az egyedi személynevek nyelvileg több rétegűek.

4.7.1 Udmurt eredetű egyedi személynevek

Az első tárgyalandó réteg az udmurt eredetű nevek rétege. Ezen nevek között morfológiailag három csoportot különböztethetünk meg:

a. formáns nélküli személynévként álló szó;

b. formánssal képzett név;

c. szóösszetétel.

4.7.1.1 A formáns nélküli nevek udmurt közszavakból jöttek létre, s eredeti szófajukat tekintva lehetnek főnevek, melléknevek, melléknévi igenevek. Ilyen nevek pl.: Gondir 'Medve', Kion 'Farkas', Didik 'Galamb', Kuso 'Kasza', Kuĺto 'Kéve'; Śed 'Fekete', Šuldir 'Vidám', Piči 'Kicsi'; Berdiś 'Síró'.

4.7.1.2 A formánssal képzett nevek a legsűrűbben a következő végződésekkel jönnek létre: -eg, -ej, -iś ~ -aś, -iš ~ -aš, -ić ~ -ać.

A korai forrásokban a leggyakrabban előforduló formáns az -eg. A 18. századi forrásokban igen gyakran kapcsolódik hozzá az orosz -ko/-ka kicsinyítő képző (ld.: TEPLJASINA 1969:49, TEPLJASINA 1970,1:276-280).

A másik gyakori elem az -ej. Ez a szuffixum névképző szerepben három tőmagánhangzóval realizálódik a forrásokban: -aj/-ej/-oj.

A szójegyzékek, néprajzi jellegű lejegyzések alapján nem dönthető el, hogy a szuffixum magánhangzó eleme a szótő része, egyszerű kötőhangzó vagy (korábban) speciális jelentést hordozó önálló szuffixum volt-e. Más szóval: nem tisztázható, hogy lényeges (jelentésbeli) különbség van-e az Adej ~ Adaj, Seżej ~ Seżaj párok egyes tagjai között.

Egyes esetekben úgy tűnik, mintha a magánhangzó a szótő része lenne: Beće ~ Bećej (de vö.: Bećo), Ćamba ~ Ćambaj. Más esetben mintha sorozatos képzéssel lenne dolgunk: Bur ~ Bura ~ Buraj. Harmadik esetben pedig a sorozatos képzés ellenére a szuffixum előtt megváltozik a magánhangzó: Kuż ~ Kuża ~ Kużej.

Találunk példát arra is, mintha a -j szuffixum megőrizte volna a korábbi képzőt: Dunaj ~ Duno (mindkettő a dun 'érték, becs; tiszta' alapszóból képezve).

Hasonlóan problémás az egyes szuffixumok mássalhangzó elemének kérdése. Az ilyen név sorok, mint Duno ~ Dunaj ~ Dunaš, Ćuž ~ Ćužeg ~ Ćužej, Erkej ~ Erkeš, Iťeg ~ Iťeš felvetik a kérdést: milyen a viszony ezek között a szuffixum szerepben megjelenő mássalhangzók között?

A legvalószínűbb, hogy a mai nyelvállapotban már nincs közöttük különbség, hisz legtöbbjük már nem is aktív névképző szerepben. Az oroszból az udmurt nyelv hangkészletéhez alakított személyneveket nem látják el ezekkel a képzőkkel, s az eredeti udmurt nevek puszta szavak, képző nélkül. Az a sorozat pedig egyenesen egyedül álló, amely egy poći alapszóból különböző szuffixumok segítségével jött létre: Poć (?, BORISZOV) ~ Poća ~ Počaš(?) ~ Počej ~ Počig ~ Pociš(?) ~ Počo . A kérdőjelek indokoltak. A Poć esetében tisztázatlan, hogy ebbe a sorba

sorolható-e egyáltalán. Mindössze az valószínűsíti, hogy az udmurt szótárak nem ismernek ilyen lexikai elemet. Természetesen az legalább annyira valószínű, hogy valamilyen átvételről van szó. A Poćaš morfológiailag beleillik a képzett nevek sorába, de a poćaš szónak önálló jelentése is van: 'erdei pinty' (URSz 2:353). MUNKÁCSI počiš alakban 'pinty, pintyőke' jelentéssel, szarapuli nyelvjárásba tartozó szóként veszi fel szótárába (MUNKÁCSI 1896:570), s ezért a harmadik kérdőjel.

A név sor utolsó eleme (Poćo) pedig egy képzőt tartalmaz, amely alapjában denominális nomen képző. Az így képzett szavak sokszor válnak nevekké (Gordo, Gažano, Guro, Peĺo).

Arra, hogy nem lenne reménytelen vállalkozás az egyes nevek szétválogatása, a képzők egymáshoz való viszonyának megállapítása, a fenti sorozat mellett álljon itt még egy példa. Látszólag sort alkot a következő két név is: Kabo ~ Kabiś. Közelebbről megnézve azonban kiderül, hogy a Kabo egy kab '1. zsák, tömlő; 2. kaptafa'; vagy összetételben: śes-kab 'vadállat' szó származéka, míg a Kabiś a kabini 'elkapni valamely felülről eső tárgyat' szóból képzett participium. Megállapítható tehát, hogy egyik esetben sem névképzős alak az embernév, hanem puszta nominativus.

Különösen izgalmas azoknak az -a végű személyneveknek a kérdése, amelyeknek első szótagjában -u- található, s a szó végén mégis ezt az -a-t találjuk. Két eset lehetséges: az egyik, hogy a szótő része a kérdéses -a, s ebben az esetben a szóvégen lezajlott -a > -o változás utáni átvételről van szó. Vagy ha nem, akkor megerősödik az a korábbi feltételezésem, hogy a vorsudnevek elemzése során emlegetett -a képző valóban névképzővé vált. Ide ilyen nevek sorolhatók: (minden kritika nélkül) Buda, Buńa, Bura,

Ćupa, Ďžuńa, Gura, Juga, Jula, Junda, Kula, Kurja, Kuża, Lukša, Musa, Pujka, Šušla, Tuga, Tuma, Tuta, Uńa, Ura, Urda stb. (Van -a végű név bőven olyan is, amelyekben első szótagban más magánhangzó van. Például: Aća, Atla, Bakra, Baĺa, Bata, Beża, Birza, Birža, Bora, Ćamba, Ćaša, Ćoka, Ćoża stb.

E kérdés részletes vizsgálata egy másik kutatás tárgya lehet majd.

4.7.1.3 Szóösszetételek névként

Összetételekben leggyakoribb a pi 'fiú, fia vkinek' szó utótagként. Mivel a feldolgozott irodalomban és forrásokban a legritkább esetben közlik, hogy egyedi vagy GN a szóban forgó név, nehéz a kérdésben határozott választ adni. Mivel azonban a beszermánban teljesen általános, hogy a pi szóval és a személynévvel alkotott összetétel rokonságot jelöl (Gura pios, Kelej pios, Erke pios, Ivan pios stb. /TEPLJASINA 1970:70-71/), feltehetjük, hogy az egyszerű személynév + pi összetétel egyedi név lehet. Ilyen nevekkel találkozhatunk: Kuatćińipi 'Hatujjúfi', Ataspi 'Kakasfi', Kajśipi 'Keresztorrú madár-fi'. Ha az ilyen név több elemű embernévben fordul elő, akkor Gn szerepű embernévről van szó.

Más, csak udmurt eredetű szavakkal alkotott összetétel nagyon kevés található, mint pl. Kionbiž 'Farfas farok', Pićinil 'Kislány'. Úgy tűnik, hogy az udmurttól idegen az összetett szavak névként történő alkalmazása.

Nem kevés viszont a tatár eredetű összetett név. Az irodalom és a források alapján nem állapítható meg, hogy ezek az összetételek már eleve összetételként kerültek-e át az udmurtba, vagy a tatár eredetű elemeket szabadon teszik össze az udmurtul beszélők. Mindkét feltételezésnek van realitása, ha figyelembe

vesszük, hogy ezen a területen a tatár mintegy közvetítő nyelvként is funkcionál, így feltehető a kreatív alkalmazás, az összetétel. Ezt sugallja az is, hogy a névanyagban számos olyan összetétellel találkozunk, amelynek vagy elő-, vagy utótagja udmurt eredetű szó. (Erről ld. még alább.)

A tatár névtömeg minden valószínűség szerint már igen korán megjelent, s a 15-17. századra többségbe is került. Egyidejűleg nem mentek át tatár használatba az udmurt nevek (KELMAKOV 1976:96, 1973:61).

A leggyakoribb, az összetételekben legsűrűbben előforduló tatár eredetű nevek: Baj, Bej, Bakta ~ Bahta, Kuźa ~ Huźa, Bulat, Murza ~ Mirza, Tugan, Terek. Ezek közül a Bej, Bulat és Terek nevek csak összetételekben fordulnak elő az udmurt névanyagban, a többi önálló névként is. A Bej, a Terek és az eddig nem említett Bike csak utótag lehet. A Bike csak tatár eredetű nevekkel alkot összetételt.

4.7.2 Az egyedi nevek nyelvi eredete

A fentiek alapján az udmurt nevek két körét (eredet szerint) el lehet különíteni: udmurt és tatár (baskir) eredetű nevek. ATAMANOV egyik legújabb munkájában az udmurt eredetű neveket további történeti rétegre bontja: megállapitja, hogy az -eg szuffixummal létrejött nevek közös permi eredetűek. Példái alapján csak valószínűsíteni lehet, hogy nem minden -eg végű nevet tart közös permi eredetűnek, csak azokat, amelyeknek alapszava is megtalálható a komiban, ill. névként is szerepelnek mindkét nyelvben: udm. Šudeg ~ k. Šudeg < šud 'szerencse', udm. Mušeg ~ k. Mušeg < muš 'méh', Ńiżeg ~ k. Ńiżeg < ńiż 'coboly' stb. Úgy gondolom, hogy ez a kérdés alapos vizsgálatot igényelne. Elvi

döntést érdemel már az is, hogy mit tekintünk közös permi névnek. Megítélésem szerint nem érdemes közös permi neveket feltételezni azon az alapon, hogy azonos eredetű alapszón azonos eredetű képzőt találunk. A minden formáns nélkül névként álló szavak nagy száma miatt, s mert az ilyen szavakról nem lehet forrás nélkül megállapítani, hogy névként szerepeltek-e a közös permiben, az a kép alakulhatna ki, hogy a közös permi alapnyelvben csak formánsos nevek voltak. Még ha a fentiek tudatában végezzük is vizsgálatunkat, akkor is csak annyit érdemes megállapítani, hogy milyen közös permi alapnyelvi képzők állnak a mai permi nyelvekben névképző szerepben. Az ugyanis, hogy bizonyos szavak a forrásokban képzős névként állnak, még nem jelenti azt, hogy a közös permiben is felvették a közös eredetű képzőt, s nevek voltak.
Hasonlóképpen különbséget kell tenni az idegen eredetű nevek esetében is. Amennyiben ugyanis a másik nyelvből az adott hangsor már névként került át az udmurtba, akkor egészen más a helyzet, mintha egy jövevényszót az udmurt alkalmazna névként. Minden tatár (baskir) eredetű névelem esetében külön-külön megállapítandó, hogy az szóként, vagy névként került az udmurtba.

ATAMANOV 62 tatár eredetű névelemet sorol föl (az ő szóhasználatával: аппелятивы тюркского происхождения). A 62 törökségi szó közül mindössze 7 található meg az udmurt szókincsben átvételként: baj 'gazdag', eš 'barát, társ', batir 'vitéz, hős', eĺ 'государство, край, родина, отечество', tir 'fejsze', tugan 'kedves', giĺ 'virág, rózsa', ďžan 'lélek' (népdalokban: ďžanim 'kedvesem'). Ezek közül a tir 'fejsze' szó a embernevekben terek alakban található meg. Mindez azt jelenti, hogy a tatár szavak mint embernevek kerültek az udmurtba, s így az ilyen nevek adása

motiválatlan névadás. Nem szabad ezeket a neveket úgy tárgyalni, mint az udmurt szavakból alkotott, s motivált névadással létrejött neveket. Ez azt jelenti, hogy tárgyalásuk során fordított sorrendet kell követnünk. Nem mondhatjuk, hogy a tatár ak 'fehér' szó appelativként került át az udmurtba s névhez használódik fel. Csak azt állíthatjuk, hogy az Akbike, Aksultan, Akżan **embernevek** kerültek át udmurt használatba, s ezen nevek ak eleme a tatárban 'fehér' jelentésű.

Az a tény, hogy találunk olyan összetételeket, amelyekben udmurt szó társul tatár szóval, még nem jelenti azt, hogy a tatár eredetű elemek önálló közszavai is egyúttal az udmurtnak. Mindössze arról lehet szó, hogy az udmurt nyelvérzék számára is felismerhetőek, hogy a tatár eredetű nevek két elemre bonthatók szét. S az így nyert névelemeket (nem feltétlen önálló jelentésű szavakat) illesztik össze udmurt szóval. A baskirban ez a fajta összetett név használata régi múltra tekint vissza. A 17-18. századi összeírásokban szinte kizárólag csak ilyen összetett nevekkel találkozunk (HALIKOVA 1976:121-126)

Ilyen jellegű összetett neveket az udmurtok között csak nők viselnek, férfinévre nincs példa. Mivel ilyen nevek csak azokon a déli és perifériikus területeken figyelhetők meg, ahol az udmurt népesség beszéli a tatárt, megengedhető az is, hogy az összetételek létrejöttét a kétnyelvűség is előidézi.

Hasonlóképpen kell áttekinteni az ATAMANOV által iráni ill. ugor eredetűeknek nevezett neveket is (ezen nevek száma igen alacsony, mindössze 20 névről van szó).

A harmadik, mennyiségét és jelentőségét tekintve is nagy névtömeg az orosz eredetű nevek csoportja. Ahogy a 18. századot a

tatár, úgy a mi idönket az orosz eredetü névtömeg uralja az udmurtban.

Orosz eredetü neveket a 14-15. századtól adatolhatunk az udmurt nyelvből. Már a keresztény térítés erőteljessé válása előttről találunk pogány (nem kanonikus) orosz neveket. Érdekes, hogy ezek a nevek nem idomultak hangalakjukat tekintve az udmurt nyelvhez. Természetesen az orosz eredetü nevek abszolút többsége kanonizált név. Ezek (szinte csak az Ivan a kivétel) alkalmazkodtak az udmurt nyelv hangkészletéhez.

Az embernevek "udmurtosításának" fontosabb módjai:

Magánhangzóváltozások:

a- > o- : Andrej > Ondrej, Ańiśa > Ońiś stb.

a- > e- : Artemij > Ertemej

-e- > -a- : Melńija > Malań stb.

-e- > o- ~ -o- : Jefimija > Opińija, Jegor > Ĺogor

-i- > -e- : Ańikij > Ońikej, Dmitrij > Mitrej stb.

A fenti magánhangzóváltozások igen furcsák. Ha összevetjük ezeket az udmurt nyelv orosz jövevényszavaiban (nem véve közéjük a tulajdonneveket [így jár el CSùCS is]) lezajlott hangváltozásokkal akkor különösképpen. A fenti öt magánhangzóváltozás közül kettő, mint "szórványos nyelvjárási váltakozás (bár nincsen rá bizonyíték)" fordul elő CSùCS anyagában. Továbbá - mint megjegyzi - "figyelemre méltó, hogy több megfelelés elég sok nyelvjárást érint" (CSùCS 1972:35).

Átvizsgálva az o. a > udm. o megfeleléseket a közszavakban, a következőkkel találkozhatunk: 4 esetben o. -a > udm. -o, egy esetben elsőszótagi o. -a- > udm. -o-. Azt láthatjuk hát, hogy egészen más hangtani helyzetben zajlik le ez a hangváltozás az

embernevekben (o. a- > udm. o-), s azt is, hogy ez a változás itt tendenciaszerű.

Az o. e > udm. a változás esetében is hasonló a helyzet. Míg a közszavak esetében szóvégi, vagy második szótagi o. e-k változnak udm. a-kká (8 esetben; egy ízben első szótagi, de nem szókezdő o. e lesz udm. a-vá, két esetben a második szótagi o. e-vel együtt az első szótagi o. e is udm. a-vá változik), addig az embernevek esetében első szótagi változásról van szó.

A három további magánhangzóváltozásra nincs példa az udmurt nyelv orosz jövevényszavai között. Ennek magyarázata lehet, hogy az o. a- > udm. e- változás a nevek esetében is szórványos lehet (egy példa). Feltűnő, hogy az o. -i- > udm. -e- változás általában utolsó szótagba és -j előtt zajlik le. Ennek oka valószínűleg kettős: egyrészt az udmurtban utolsó szótagi -i- igen ritka, másrészt igen gyakori az eredeti udmurt tulajdonnevek esetében (mint fentebb láttuk) az -ej végződés.

Az ötödik változás igen sajátságos, pillanatnyilag nincs rá magyarázatom.

Mássalhangzóváltozások (szó elején) [az orosz χ hang jele az alábbiakban h lesz]:

ť- > k- : Ťihon > Kikon, Ťimofej > Kimok stb.

ń- > m- : Ńikolaj > Mikaíla, Ńikon > Mikon stb.

f- > p- : Feodor > Pedor, Fekla > Pekla stb.

h- > k- : Hrisanf > Kirsan stb.

v- > b- : Viktor > Biktur, Vaśilij > Baćej stb.

j- > ĺ- : Jegor > Ĺogor, Jefrem > Ĺeprem stb.

je- > e- : Jeliśej > Eĺeś, Jelizar > Eĺzar stb.

Mássalhangzóváltozások (szó belsejében):

-h- > -k- : Ťihon > Kikon stb.

-f- > -p- : Jefrem > Ľeprem, Jefrośińija > Oproć

-f- > -k- : Jefim > Ľekim

-m- > -ń- : Jefimija > Opińija stb.

Ha a fenti mássalhangzóváltozásokat összevetjük az udmurt nyelv orosz jövevényszavaiban lezajlott mássalhangzóváltozásokkal, akkor a magánhangzókéhoz hasonló képet kapunk.

Érdekes megfigyelni, hogy szó belsejében csak azok a mássalhangzók változnak (kivétel az -m-), amelyek nem találhatók meg az udmurt nyelv hangkészletében. Szó elején többféle változást találunk. Az f- és a χ- helyettesítése szabályszerű. A jövevényszavak esetében is általános az o. f és χ hangok helyettesítése az udm. p ill. k hangokkal (mind szókezdő, mind szóbelseji helyzetben).A ť- > k- változás szubsztitúció. Az udmurtban a ť- csak hangutánzó és indulatszavakban található (kiv. ťamis nyolc). A többi esetben nehéz magyarázatot találni a változásra, hiszen ezek a hangok szókezdő helyzetben gyakoriak az udmurtban. A nazálisok szabályszerűen változatlanok maradnak. Szókezdő helyzetben az m- a hangtani környezet hatására > n- > ń- változás szórványosan lehetséges. Semmi sem indokolja azonban a palatális környezetben található ń- > m- változást. Tulajdonképpen szokatlan az -m- > -n- változás is. UOTILA egy példát ismer, az orosz jövevényszavakban nem található. Az o. -v- > udm. -b- változásra is van példa, de csak szóbelseji helyzetben (5 adat). UOTILA egy esetben tulajdonnevet is felvesz a v- > b- változások közé (Volga > Bulga). Elemzése szerint ebben az esetben a szövegkörnyezet hathatott a szókezdő hang megváltozására. (UOTILA 1933:56-57).UOTILA (1933:260) szerint szórványos nyelvjárási v- >

b-, -v- > -b- változás tapasztalható. Az orosz jövevényszavakban az -v- > -b- változás szubsztitúció. Valószínűleg a tulajdonnevek esetében is szubsztitúcióról van szó. Az o. j > udm. Í változásra 2 példa van. Egyik esetben szóbelsőben, a másikban szó kezdetén (o. шайка > udm. šaíkka, ill. o. якорь > udm. Íagir [megjegyzem, hogy CSÙCS nem említi, hogy lenne o. -k- > udm. -g- mássalhangzóváltozás, jóllehet ez a szó éppen példa rá]). UOTILA az ilyen hangváltozásokat a j-t követő k,g és palatális magánhangzó hangkörnyezettel, ill. a második szótagbeli -l- jelenlétével magyarázza ezt a szórványos változást. Az embernevek nem igazolják ezt a feltételezést.

Az udmurtba átkerült orosz jövevényszavak átvételének korát CSÚCS két hangváltozás alapján tudja megállapítani. Legkésőbb 17-18. századi jövevényszavak azok, amelyek résztvettek az *o> u* és az *a > o* hangfejlődésben. Ezek a kritériumok azonban az orosz jövevényszavaknak csak kis részére (kb 20-25 szó) vonatkoznak. A kronologizálás nehézségei:

1.nincsenek régi nyelvemlékek, a 18. századi anyagban csak 14 orosz eredetű jövevényszó található.

2. Az udmurt hangtörténet irodalmában (WICHMANN, LAKÓ, E. ITKONEN, LYTKIN, UOTILA) csak kevés utalás található az egyes változások időszakára.

3. Kevés az anyag az egyes nyelvjárásokból.

Ez a rövid áttekintése az udmurtba átkerült orosz embernevekben lezajlott hangzóváltozásokról szükségszerűen igen felszínes. Remélhető csak, hogy a közeljövőben az Umurtiában gyűjtött anyag részletes elemzésével teljes képet kaphatunk erről a közszavaktól eltérő változásokat mutató jelenségről. Ez a rövid

áttekintés is jelzi, hogy érdemes lenne ezeket a vizsgálatokat elvégezni.

Az egyes hangok változásán kívül jelentős módosuláson esik át az átvett embernevek többségének fonológiai szerkezete is. Ez a jelenség törvényszerű, ha figyelembe vesszük a két nyelv alapvető fonológiai jellegzetességeit. Az oroszban, mint más szláv nyelvekben is, gyakori a mássalhangzó-tórlódás (szókezdő vagy szóvégi helyzetben legalább kettő, szóbelseji helyzetben legalább három mássalhangzó egymás mellett). A finnugor nyelvek általában nem kedvelik a torlódásos alakokat, s legtöbbször valamilyen módon feloldják azokat. Ezt a folyamatot az udmurt nyelvben is megfigyelhetjük. CSÙCS munkájában a nyelvjárási adatokat is külön szónak számolva 243 orosz jövevényszóban található mássalhangzó-torlódás. Ebből 140 esetben feloldódik a torlódás (58 %), 103 esetben változatlan marad (42 %) (CSÙCS 1972:37). 11 olyan torlódás van (összesen 17 előfordulással), amelyik minden esetben változatlan marad. 19 torlódás található, összesen 48 előfordulással, amely minden esetben feloldódik. Van 25 olyan torlódás, amely egyes esetekben feloldódik, más esetekben nem.

Az embernevek esetében hasonló jelenséggel találkozhatunk. ATAMANOV példáiban a következő torlódások figyelhetők meg:

(1) dm-, sp-, st- vl-;

(2) gr-, tr-, pr-.

Az (1)-be tartozó torlódások feloldásanak módja, hogy az első mássalhangzót elhagyják, ill. az sp-, st- esetében másik módon is: szóeleji i- protézist alkalmaznak. A (2) csoport neveiben metatézissel van dolgunk. Példák:

(1) Dmitrij > Mitrej

Spiridon > Pira ill. Ispira
Sťepan > Ťopan ill. Istapan
Vladimir > Ladi
(2) Grigorij > Giroj
Trifon > Tirpon
Praskovja > Paras

(Az általam összeállított névtárban, amely összesen kb. 2.000 embernevet tartalmaz mindössze 6 olyan név található, amelyben van szóeleji mássalhangzó-torlódás. Ezek közül 5 hapax logomenon. Amelyik embernévnek több említése is van, annak van torlódás nélküli alternánsa is. Az 5 egyszer említett név: Kresťi (MUNKÁCSI 1887:193), Kris (BORISZOV; ehhez vö. Krista ATAMANOV 1988:123), Pšitana (BORISZOV), Trik (HUDJAKOV), Tro (BORISZOV). A többször előforduló név: Križpi (BORISZOV, BUSMAKIN 1970,1:266), ill. a torlódás feloldásával: Kirižpi (BUSMAKIN 1970,1: 266). TEPLJASINA névtárában (TEPLJASINA 1978:98-117), amelyben a LUPPOV (1958) közölte forrásokban található emberneveket gyűjtötte össze (kb. 1900 embernév), 22 olyan név van, amely mássalhangzótorlódással kezdődik. Figyelembe kell venni viszont, hogy a két névtár adatai nem összevethetők, mivel az előbbi olyan adatokat tartalmaz, amelyeket beszélt nyelvből gyűjtöttek, az utóbbi pedig orosz anyanyelvű összeírók által lejegyzett személyneveket. Mivel TEPLJASINA a névtár előszavában nem közli, hogy minden LUPPOVnál előforduló embernevet közöl-e vagy csak azokat, amelyeket udmurtként azonosítható személyek viseltek, még az is lehetséges, hogy a torlódásos nevek orosz személyek nevei. Ezt alátámasztani látszik az is, hogy míg a TEPLJASINA névtárában torlódással

előforduló embernevek mind orosz eredetűek, addig az én névtáramban találhatók közül kettőt lehet annak minősíteni.

A torlódások feloldásának példáinál már meg lehetett figyelni egy másik, az oroszból átvett nevek esetében rendkívül elterjedt fonológiai szerkezetet módosító eljárást, az embernév megrövidítését. Az embernév egy vagy több szótaggal is megrövidülhet. Elhagyhatnak bizonyos szótago(ka)t

(1) a szó elejéről

(2) a szó végéről

A rendelkezésre álló anyagból semmilyen tendencia nem állapítható meg. Ha azonban összevetjük ezt a torlódás feloldási módot azzal a ténnyel, hogy a CSùCS vizsgálta anyagban az udmurtba átvétellel átkerült orosz szavaknak 77,5 %-a főnév (463 szó), s ezen a mennyiségen az említett erős rövidítési módszer egyáltalán nem figyelhető meg, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy annak ellenére, hogy a tulajdonnév főnévi természetű szó (vö. J.SOLTÉSZ meghatározása), a nyelvek közötti kölcsönzésben a köznevektől eltérő módon viselkedhet. Annak a kérdésnek eldöntése, hogy ez a jelentős eltérés csak orosz-udmurt viszonylatban áll-e fönn, s hogy ennek mi az oka, már túlmutat jelen dolgozatom keretein.

4.7.3 Udmurt nevek orosz nyelvi környezetben

A korai források orosz összeírásokban maradtak fenn. Ez természetesen azt jelenti, hogy a nem udmurt anyanyelvű lejegyzők módosításokat alkalmaztak a számukra idegen udmurt hangok rögzítése során. Ezt a kérdést részletesen tárgyalja többek között TEPLJASINA 1978:23-26. Most csak a legérdekesebb változásokat említem meg.

A lejegyzett udmurt embernevek abszolút többsége orosz -ko ~ -ka kicsinyítőképzővel van rögzítve a 15-18. századi forrásokban.

Az orosz számára idegen -e- ugyanabban a fonetikai helyzetben is többféleképpen realizálódott: Berdiś > Birdiś (~ Birdiš) ~~ Berdić ~~ Bardiš ~ Bardiś.

A ďź és dź zöngés affrikáták azonos hanggal helyettesítődtek a forrásokban. Vagy despirantizálódik az affrikáta s csak a palatális zárhang marad meg (ďź: Ďźuć > Ďućka, Ďućej; ďž: Ďžuj > Ďuj), vagy az explozíva tűnik el, s a zöngés spiráns marad (ďź: Ďźuźi > Źuźa; ďž: Ďžuj > Źuj). Egyes esetekben az affrikátát két betűvel írják át, azaz külön-külön jelölik az explozívát és a spiránst (ďź: Ďźuźi > Dzuźa, Ďźanalej > Dzanalej; Ďźuj > Dzuj ~ Ďzujka).

A zöngétlen affrikáták lejegyzése kevesebb gondot okoz az orosz anyanyelvűnek. Mégis több rögzítésmóddal találkozhatunk. Ennek oka lehet, hogy ezek az affrikáták képzési helyüket tekintve mégis eltérnek az orosz megfelelőiktől. A č (Počaś; Pič) helyén így ć (Poćaś), ť (Poťaś), és š (Piška) is előfordul.

A zöngés és zöngétlen palatalizált spiráns (ś ill. ź) gyakran helyettesítődik š-sel ill. ž-vel. Ennek oka az, hogy ezek az udmurt hangok képzési helyüket tekintve jóval hátrább keletkeznek, mint azt a fonetikus átírásra használt jelek alapján véljük. Hangszínüket tekintve igen közel állnak a magyar zs és s betűvel jelölt hangokhoz. Ilyen jellegű hangzóváltozás a helynevekben is gyakori.

Az orosztól idegen -ki̯- ~ -gi̯- hangkapcsolatok helyén rendre a "szabályos" -ki- ~ -gi- lejegyzésmóddal találkozhatunk (Kij > Kija, Kirćej > Kirćej, Kić > Kić).

A fenti változások szó elején vagy szó belsejében zajlottak le. A szó vége is jelentős változásokat szenvedett el. A változás lehetett a tőmagánhangzó megváltozása, ill. orosz szuffixum hozzátoldása az udmurt embernévhez.

A szóvégi változás tipikus példája a mássalhangzóra végződő embernevek megtoldása egy -a-val, ill. a meglévő eredeti udmurt tőmagánhangzó átváltozása -a-vá (Kij > Kija, Pić > Pića, Ud > Uda ill. Poći > Poća, ?Kajśi > ?Kajśa). Ennek a jelenségnek oka lehet az orosz nevek analógiás követése (TEPLJASINA 1970,1).

Másik igen gyakori jelenség a -ško kicsinyítő-becéző képző szótőhöz való toldása. Ez igen gyakran megtörtént az -eg végű nevek esetében (Pisleg > Pisleško, Peĺeg > Peĺeško, Paśeg > Paśeško). Lehetséges, hogy az udmurt embernevek korábban említett több alakúságának kialakulását ez a jelenség elősegítette. Az orosz képzővel ellátott alaktól elvonva a -ko végződést, a létrejött szóalak beleilleszkedett azoknak a neveknek a sorába, amelyek eleve -š vagy -ś végződésűek voltak, s gyarapította azok számát.

5 Összegzés

Az embernév, amely kulturális és nyelvi univerzálé egyaránt, rendszert alkot az udmurt nyelvben is. Megállapíthatók a különböző névfajták, követhetők az egyes névfajták egymáshoz való kapcsolódásai.

Az udmurt névadási és névviselési szokások nem különböznek markánsan más finnugor népek szokásaitól, nem mutatnak spacifikus jegyeket. Az egy kivétel a névhasználat terén, amely jellegzetesnek nevezhető, az ősi nemzetségnevek egyedi személynévként való használata a férjezett nők esetében.

Megállapítható, hogy az udmurt embernevek szerkezete egyezik más európai nyelvek neveinek szerkezetével, általános a kételemű nevek használata. A kételemű nevekben a csoportnévi névelem megelőzi az egyedi névelemet. Elterjedt az olyan kételemű nevek használata, amelyeknél az első elem embernév, a második elem utójelző.

Látható, hogy az udmurt névtani kutatások során a folklór alkotások bevonása a vizsgálatokba korlátozott eredményeket hozott. Mivel a folklór eleve takarékosan bánik a tulajdonnevekkel, nem is volt más várható. Annál hasznosabbnak látszik a közlés jellegű szövegek felhasználása, bár ezek inkább a nevek egymásközti viszonyának tisztázását segítették. A mondatbeli szerep vizsgálata igazolta, hogy az udmurtban sem alakult ki sajátos paradigma az embernevek ragozására. Sajátosság viszont, hogy a többeszámú alakok speciális jelentést hordoznak.

A vorsuderedetű nemzetségnevek vizsgálata kimutatta, hogy a korábban feltételezett számos képzővel szemben csupán három formánst vehetünk számításba. Jelentős feladatok állnak még az udmurt névtan előtt ezen nevek etimológiai kutatása során.

Az egyedi személynevek vizsgálata kimutatta, hogy a köznevek oroszból való kölcsönzése és az oroszból átvett embernevek átvétele során lényegesen eltérő hangváltozások, hanghelyettesítések zajlottak le. Kimutatható volt, hogy a tatár kölcsönzések már mint embernevek kerültek át az udmurtba, s az emberneveket alkotó szavak nem részei közszói jelentésükben az udmurt nyelvnek.

A vizsgálatok elvégzése során többször utaltam arra, hogy az adott kérdést további kutatásnak kell tisztáznia. Remélem, hogy ezeket a kutatásokat a jövőben el is lehet majd végezni.

IRODALOM

ARHIPOV 1963: АРХИПОВ, Г.А.: Удмурт нимъёс но инъты нимъёс. Молот **1963,4,60-64**

ARHIPOV 1969: АРХИПОВ, Г.А.: Удмуртские этнонимы. ОП **1969,239-243**

ARHIPOV 1973: АРХИПОВ, Г.А.: Прозвища жителей деревни Среднее Юри. ОП **1973, 159-161**

ARHIPOV 1975: АРХИПОВ, Г.А.: Родоплеменные названия удмуртов. ВЛКП **1975,51-58**

ATAMANOV 1975: АТАМАНОВ, Г.А.: Воршудные названия в удмуртской ойконимиии и происхождение родового наименования эгра. ВУЯ **1975, 35-41**

ATAMANOV 1978: АТАМАНОВ, Г.А.: Фонетические варианты воршудно-родовых имен. Южн. **1978, 47-59**

ATAMANOV 1980: АТАМАНОВ, Г. А.: Микроэтнонимы удмуртов и их отражение в топонимии. Ижевск **1980, 3-89**

ATAMANOV 1982: АТАМАНОВ, Г.А.: Из истории расселения воршудно-родовых групп удмуртов. Материалы по этногенезу удмуртов. Ижевск **1982, 81-127**

ATAMANOV 1988: АТАМАНОВ, Г.А.: Удмуртская ономастика. Ижевск **1988, 167 p.**

AVARKIJEVA 1982: AVARKIJEVA, J.P.: Indiánok Észak-Amerikában. Budapest 1982, 309 p.

BALÁZS 1963: BALÁZS János: A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében. ÁNyT I (1963), 41-52

BALÁZS 1970: BALÁZS János: a nevek általános nyelvészeti tanulságai. NytÉrt 70 (1970), 295-300

BALÁZS J. 1982: BALÁZS Judit: A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. NytÉrt 114 (1982), 97 p.

BARABÁS 1977: BARABÁS-KÁLMÁN-NÁDASDI: Van-e a magyarban tulajdonnév? NyK 1977,

BEHTEREV 1888: БЕХТЕРЕВ, В. М.: Вотяки, их история и современное состояние. Вестник Европы 1880.

BESE 1983: BESE Lajos: Népmesei személynevek a mongolban. NyK 1983, 134-140

BOAS 1975: BOAS, Franz: Népek, nyelvek, kultúrák. Budapest 1975, 279 p.

BOGAJEVSZKIJ 1888: БОГАЕВСКИЙ, П. М.: Очерк быта Сарапульских вотяков. Сборник материалов по этнографии, издаваемый при Дашковском этнографическом музее. Москва 1888, вып. 3, 14-64

BORISZOV 1932: БОРИСОВ, Т. К.: Удмурт кыллюкам. Ижевск 1932.

BUSMAKIN 1969: БУШМАКИН, С. К.: Воршудные имена и удмуртская топонимия. ОП 1969, 166-176

BUSMAKIN 1970: БУШМАКИН, С. К.: Лексико-семантический анализ древнеудмуртских антропонимов. Антропонимика, Москва 1970, 267-276

CASAGRANDE 1966: CASAGRANDE, Joseph B.: Language Universals in Anthropological Perspective. Universals of Language 1966 (sec.ed.), Report of conference held at Dobbs Ferry, New York, April 13-15, 1961, 279-299

CSùCS 1970,1972: CSÚCS Sándor: A votják nyelv orosz jövevényszavai I. NyK (72) 1970, 323-362; II. NyK (74) 1972, 24-47

CSùCS 1989: CSÚCS Sándor: Chrestomathia votiacica. Budapest 1989, 222 p.

DEMIN-ARHIPOV 1976: ДЕМИН, А.П. - АРХИПОВ, Г.А.: Составние антропонимы удмуртов дер. Большой Унтэм. ОП 1976, 74-76

DOMOKOS 1975: DOMOKOS Péter: Az udmurt irodalom története. Budapest 1975, 550 p.

ESzMJ 1979: Этимилогический словарь марийского языка 1. (А-Б) Йошкар-Ола 1979, 254 p.

ESzUJ 1988: Этимологический словарь удмуртского языка 1. (А-Б) Ижевск 1988, 235 p.

FEDJANOVICS 1979: ФЕДЯНОВИЧ, Т. Н.: Мордовские народные обряды связанные с рождением ребёнка. СЭ 1979 (2)

FREGE 1980: FREGE, Gottlob: Logika, szemantika, matematika. Budapest 1980, 249 p.

GAVRILOV 1880: ГАВРИЛОВ, Б.: Произведения народной словности, обряды и проверях вотяков Казанской и Вятской губерний. Казань 1880, 190 p.

GEORGI 1776: GEORGI, J. H.: Russland. Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches ihren Labensart, Religion, Gebrauche, Wohnungen, Kleidungen und übrigen Merkwürdigkeit in zween Bänden von Joh. Gottl. Georgi. Leipzig 1873.

GERD 1928: ГЕРД Кузебай: Вашкала удмурт нимъёс. Кенеш, Ижкар [Ижевск] 1928 (17) 17-22

GRISKINA 1985: ГРИШКИНА, М. В.: Удмуртская семья в XVIII-первой половине XIX вв. Семейный и общественный быт удмуртов в XVIII-XX вв. Устинов 1985,3-18

GRODZIŃSKI 1980: GRODZIŃSKI, Eugeniusz: Proper Names, Common Names and Singular Description. Onoma (24) 1980, 10-15

HALIKOVA 1976: ХАЛИКОВА, Р. Х.: Структура башкирских личных имен XVII-XVIII. вв. ОП 1976, 121-126

HOLMBERG: HOLMBERG, Uno: Permalaisten uskonto. WSOY Porvoo, é.n., 208 p.

HUDJAKOV 1920: ХУДЯКОВ, М. Г.: Вотские родовые деление. ИОАКу 1920, 339-356, 1-18

INCZEFI 1967: INCZEFI Géza: Laza szerkezetű földrajzi nevek típusai és alaki kérdései. MNy (63) 1967, 64-75

JUZSN.1978: О диалектах и говорах южноудмуртского наречия. Ижевск, 1978, 160 p.

KÁLMÁN 1973: KÁLMÁN Béla: A nevek világa. Budapest 1973, 258 p.

KÁROLY 1970: KÁROLY Sándor: Általános és magyar jelentéstan. Budapest 1970, 496 p.

KELMAKOV 1973: КЕЛЬМАКОВ, В. К.: Три этапа в истории удмуртской антропонимии. ОП 1973, 59-66

KELMAKOV 1976: КЕЛЬМАКОВ, В. К.: Форманты тюркского происхождения в личных именах южных удмуртов. ОП 1976, 95-99

KIEFER 1986: KIEFER Ferenc: Mit jelent a tulajdonnév? Névtudomány és művelődéstörténet, MNYTK (183)1989,286-290

SZ.KISPÁL 1970: SZ. KISPÁL Magdolna: Vizsgálódás a vogul személynevek egy ősi rétegében. NytÉrt. 70,239-244

KISS 1989: KISS Antal: Személynevek udmurt publicisztikai, szépirodalmi és nyelvjárási szövegekben. Névtudomány és művelődéstörténet, MNyTK (183) 1989, 328-331

KIVINIEMI 1982: KIVINIEMI, E.: Suomen varhaisiin henkilönnimisysteemeihin liittyvia ongelmia. Suku ja tieto, Helsinki, 1982,29-43

KLUCKHOHN 1962: KLUCKHOHN, Clyde: Universal Categories of Culture. Anthropology Today 1962,304-321

KOVÁCS 1984: KOVÁCS Magdolna: Vogul személynevek vizsgálata. NyK (86) 1984,

KOZMÁCS 1985: KOZMÁCS István: Az udmurt vorsudnevek. SUA Suppl.2, 76-87

KOZMÁCS 1989: KOZMÁCS István: Udmurt névtani kérdések. Névtudomány és művelődéstörténet, MNyTK (183) 1989, 331-335

A.KÖVESI 1965: A.KÖVESI Magda: A permi nyelvek ősi képzői. Budapest 1965, 428 p.

KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN 1973: КРИВОЩЕКОВА-ГАНТМАН, А. С.: Русские фамилии коми-пермяцкого происхождение. Языки и ономастика Прикамья. Пермы 1973, 76-87

KRIVOSCSEKOVA-GANTMAN 1976: КРИВОЩЕКОВА-ГАНТМАН, А. С.: Фамилии от имен -ег, -ог. ОП 1976, 91-95 1976

KUBINYI 1956: KUBINYI László: Nansen az eszkimó személynevekről. MNy (52) 1956, 69-72

LAKÓ 1935: LAKÓ György: A permi nyelvek szóvégi magánhangzói. FgrÉrt 2, 1-65

LAZAR 1975: LAZAR, Oscar: The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Uralica et Altaica Upsaliensia (10), 1975, 333 p.

LEHTISALO, T.: Uber dir primaren ururalischen Ableitungsuffixe. MSFOu (72) 1936, 399 p.

LÉVI-STRAUSS 1973: LÉVI-STRAUSS, Claude: Szomorú trópusok. Budapest 1973, 487 p.

LOVAS 1934: LOVAS Rózsa: Név - lélek. MNy (30) 1934, 12-17

LUPPOV 1911: ЛУППОВ, В. Н.: Христианство у вотяков в первой половине XIX. в. Вятка 1911.

LUPPOV 1958: ЛУППОВ, П. Н.: Документы по истории Удмуртии XV-XVII веков. Ижевск 1958, 418 p.

MAINOV 1888: MAINOV, Wladimir: Mordvankansan lakitapoja. SKS Helsinki 1888.

MATERIALI 1981: Материалы по удмуртской диалектологии. Ижевск 1981, 184 p.

MIKKONEN 1984: MIKKONEN, P.-PAIKKALA, S.: Sukunimet. Keuru 1984.

MILLER 1791: МИЛЛЕР, Г.Ф.: Описание живущих в Казанской губернии языческих народов яко то черемис, чувеш и вотяков. ЦПб., 1791.

MUNKÁCSI 1887: MUNKÁCSI Bernát: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest 1887, 332 p.

MUNKÁCSI 1896: MUNKÁCSI Bernát: A votják nyelv szótára. Budapest 1893, 836 p.

MUNKÁCSI 1952: MUNKÁCSI, Bernhardt: Volksbrauche und Volksdichtung der Wotjaken. MSFOu (102) 1952, 715 p.

MURDOCK 1945: MURDOCK, G. P.: The Common Denominators of Culture. The Science of Man in the World Crisis 1945, 123-142

NISSILÄ 1962: Suomalaista nimistöntutkimusta. SKS Helsinki 1962, 220 p.

NYIKONOV 1974: НИКОНОВ, В.А.: Имя и отчество. Москва 1974, 173 p.

NYIRKOS 1986: NYIRKOS István:A tulajdonnevek hírértékéről. Névtudomány és művelődéstörténet, MNyTK (183) 1989, 290-294

NYIKITYINA 1990: НИКИТИНА, Г.А.: Семейно-родственная структура пореформенной общины-бускель (1861-1900 гг.) Előadás, CIFU/7, Debrecen

OBRAZCI 1981: Образцы удмуртской речи. Ижевск 1981, 300 p.

OBRAZCI 1982: Образцы речи удмуртского языка. Ижевск 1982,174 p.

ÖRDÖG 1973: ÖRDÖG Ferenc: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Budapest 1973,

PERVUHIN 1888: ПЕРВУХИН, Н.Г.: Эскизы преданий и быта инородцев Глазовского уезда. I-IV. Вятка 1888,1889.

TEMESI 1980: TEMESI Ferenc: A magyar nyelvtudomány. Budapest 1980,

QVARNSTRÖM 1989: QVARNSTRÖM, Bengt-Olof: Erisnimiteorioita. Acta Univ. Oul. B 14. 1988, 239-247

SEBESTYÉN 1970: SEBESTYÉN Árpád: A tulajdonnév jelentéstanához. NytudÉrt. (70) 1970, 302

SKLAJEV 1978:ШКЛАЕВ, Г.К.: К изучению крестьянского жилища и поселений удмуртов (конец XIX-начало XX вв. этнокультурные процессы в Удмуртии, Ижевск 1978,37-53

J.SOLTÉSZ 1979: J.SOLTÉSZ Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése. Budapest 1979, 206 p.

SOLYMOSSY 1927: SOLYMOSSY Sándor: Névmágia. MNy (23) 1927, 83-97

STOEBKE 1964: STOEBKE, Detlef-Eckhardt: Die alten ostseefinnischen Personennamen in Rahmen eines urfinnischen Namensystems. Hamburg 1964, 181 p.

SZATTAROV 1978: САТТАРОВ, Г.Ф.: Татарская антропонимия этнолингвистические связи. Советская тюркология, 1978, 3, 22-32

SZÉPE 1970: SZÉPE György: Kommunikációs és grammatikai megjegyzések a névről. NytÉrt (70) 1970, 307-311

SZÍJ 1986: SZÍJ Enikő: Az udmurt rokonságnevek rendszere. Kand.dissz. 1986, MTAK

SZMIRNOV 1890: СМИРНОВ, И.Н.: Вотяки. Историко-этнографической очерк. ИОАИэ, т. VIII, вып. 2. Казаны 1890

SZMIRNOV 1966: SZMIRNOV, I. Ny.: A votjákok. Az uráli népek történelme és müveltsége, Bp. 1966, 267-271

SZOKOLOV 1969: СОКОЛОВ, С.В.: О древних именах удмуртов. Ономастика 1969,109-112

SzovrUd: Грамматика современного удмуртского языка. Ижевск 1970,248 p.

SZUPERENSZKAJA 1969: СУПЕРЕНСКАЯ, А.В.: Структура имени собственного. Москва 1969.

TEPLJASINA 1969,1: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: О древнеудмуртских личных именах. СФУ 1969, 49-52

TEPLJASINA 1969,2: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: Словообразование в древних личних именах бесермян. оп И., 43-52

TEPLJASINA 1970,1: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: Русская адаптация древнеудмуртских имен. Антропонимика, Москва 1970, 276-280

TEPLJASINA 1970,2: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: Двойные имена удмуртов. Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. Москва 1970, 162-166

TEPLJASINA 1972: ТЕПЛЯШИНА, Т.И. Из патронимии каринских татар. Советская тюркология, 1972,53-58

TEPLJASINA 1973: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: Удмуртское влияние на патронимию каринских татар. СФУ 1973,5,53-58

TEPLJASINA 1978: ТЕПЛЯШИНА, Т.И.: Антропонимические модели пермских языков. Москва, 1978, 138 p.

TERESCSENKO 1958: TERESCSENKO, N. M.: A nyenyec nemzetségnevekről. NyK (60) 1958,

TURNBALL 1970: TURNBALL: Afrikai törzsek élete. Budapest 1970, 189 p.

ULLMANN 1964: ULLMANN, Stephen: Semantics. An Introduction the Science of Meaning. Oxford 1964, 278 p.

UOTILA,T.E.: Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen. MSFOu 65 (1933)

URSz 1: Удмуртско-русский словарь. Москва, 1948

URSz 2: Удмуртско-русский словарь. Москва, 1983

VASZILJEV 1902: WASILJEV, J.: Übersicht über die heidnischen Gebräuche, Aberglauben und Religionen der Wotjaken in den Gouvernements Wjatka und Kasan. MSFOu (18) 1902

VASZILJEV 1917: ВАСИЛЬЕВ.О.: О вотяках Сарапульского уезда. Известия общества по изученую Прикамского края. Сарапул 1917,27, 73-75. О родовых и языческих именах удмуртов.

VÁSZOLYI 1961: VÁSZOLYI Erik: Széljegyzetek a zürjén személynevek és névadás kérdéséhez. NyK (63) 1961, 388-401

VB 1989: VIKÁR, László - BERECZKI, Gábor: Votyak Folksongs. Budapest 1989, 521 p.

VÉGH 1968: VÉGH József: A földrajzinév-gyüjtök 1967. évi országos tanácskozása Balatonbogláron. MNy (64) 1968, 480.

VERESCSAGIN 1886: ВЕРЕЩАГИН, Г.: Вотяки Сосновского края. ЗИРГОэ., tom. XIV. вып.2. СПб., 1886

VERESCSAGIN 1889: ВЕРЕЩАГИН, Г.: Вотяки Сарапульского уезда Вятской губернии. ЗИРГОэ., том. XIV. вып.3., 1889

VERESCSAGIN 1928: ВЕРЕЩАГИН, Г.: Удмуртско-русский словарь. Рукопись, УдНИИ Ижевск.

VÉRTES 1970: VÉRTES Edit: Karjalainen déli-osztják szövegeinek személynevei. NytÉrt (70) 1970, 249-254

VILKUNA 1959: VILKUNA, K.: Oma nimi ja lapsen nimi. Helsinki 1959

WICHMANN 1892: WICHMANN, Yrjö: Tietoja votjakkien mytologiiasta. Helsinki 1892, 45 p.

WICHMANN 1893: WICHMANN, Yrjö: Wotjakischen Sprachproben I. MSFOu (11) 1893

WICHMANN 1901: WICHMANN, Yrjö: Wotjakischen Sprachproben II. MSFOu (19) 1901

88 0

WICHMANN 1987: WICHMANN, Yrjö: Wotjakischen Wortschatzen. Helsinki 1989

ZELENYIN 1980: ЗЕЛЕНИН, Д.К.: Что такое "воршуд"? Микроэтнонимы удмуртов и их отражение в топонимии. Ижевск, 1980, 133-151